

TARTALOM

Kedves Olvasóink!.....	2
Emlékezés Jevdokija Andrejevna Nyomiszovára (Sipos Mária fordítása).....	3
Simoncsics Péter: Hajdú Péter (1923–2002) emléktáblája alatt.....	5
Szilágyi Zsófia: Hajdú Péter, a tudós.....	8
Párhuzamos életrajzok (Csúcs Sándor ismertetése).....	11
Nagy Zoltán: A hantik és az erdő.....	16
Vitalij Szigiljetov: Ma kántak kōā ōnāatē kičēm wāāā 'Szeretnék megtanulni hantiul'.....	23
Csúcs Sándor: Megnyílt a Schmidt Éva Archivum.....	29
Kubínyi Kata: Beszámoló a 36. Finnugor Szemináriumról.....	32
Adamovský Vít – Derényi Róbert – Dyekiss Rózsa – Kaiser Kamilla – Topos Annabella: Beszámoló a XXXIX. Nemzetközi Finnugor Diákkonferenciáról. . .	37
Csúcs Sándor: Ötvenéves a bécsi finnugor tanszék.....	41
Krónika.....	42

A címlapon Hajdú Péter emléktáblája
szegedi lakóházának falán

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

Szerkeszti: Csúcs Sándor (felelős szerkesztő), Molnár Zoltán

Szerkesztőség: Reguly Társaság: 2083 Solymár, Hóvirág u. 47.

Villanyposta: Csucs@btk.ppke.hu

Kiadja a Reguly Társaság a Finnugor Világkongresszus Magyar Nemzeti Szervezete közreműködésével

A társaság tagjai a lapot tagdíjuk fejében kapják. Tagdíj: dolgozóknak 2000 Ft, nyugdíjasoknak, diákoknak: 1000 Ft. Bankszámlaszámunk: 11101404–19664314–36000001.

© Waldberg Bt. Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítást, az adatfeldolgozó rendszerekbe való bevétel, nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes részeket illetően is.

Finnugor Világ

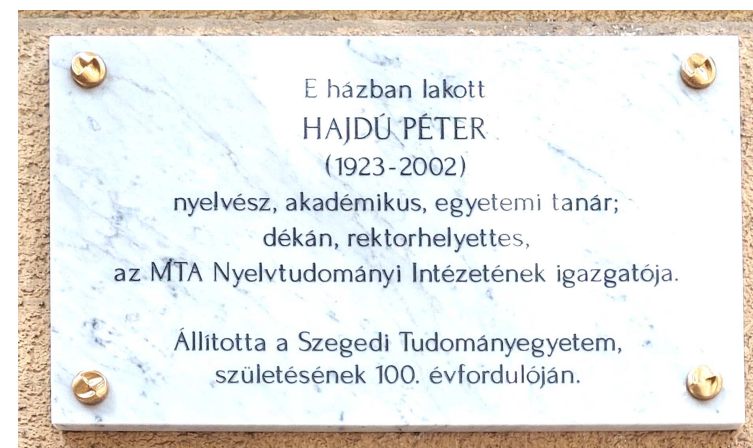

A Reguly Társaság Értesítője

XXIX. évfolyam, 3. szám

2024. szeptember

Kedves Olvasóink!

Nemrég hunyt el a Magyarországon is ismert Jevdokija Nyomiszova hanti tudós és tanár, aki sokat tett anyanyelve fennmaradásáért. Sipos Mária fordította magyarra a róla Hanti-Manszijszkban megjelent nekrológot.

Június 24-én a Szegedi Tudományegyetem emléktáblát állított volt professzora Hajdú Péter születésének századik évfordulója tiszteletére, egykori lakóháza (Sóhordó utca 1–3.) falán. Az avatási ünnepséget Kenesei István nyelvész-professzor, az esemény házigazdája nyitotta meg. Majd Hajdú Péter tanítványa, Simoncsics Péter mondott beszédet, utána Prószéky Gábor a Nyelvtudományi Kutatóközpont főigazgatója és Szilágyi Zsófia irodalomtörténész a SzTE BTK dékánhelyettese beszélt. Simoncsics Péter és Szilágyi Zsófia beszéde mostani számunkban olvasható.

Hajdú Péter jubileumához kapcsolódódik a *Párhuzamos életrajzok* c. kötetről közölt hosszabb ismertetésünk is.

Korábban már közzeltünk részleteket Nagy Zoltán pécsi professzor *Egy folyó több élete* c. akadémiai doktori értekezéséből. Most egy olyan részletet adunk közre, amelynek *A hantik és az erdő* címet adhatnánk. Ez a téma különösen aktuális ma, hiszen már beköszöntött az ökológiai válsághelyzet.

Reményt keltő új kezdeményezésről számol be írásában Vitalij Szigiljetov az évek óta Magyarországon élő hanti szakember: megindult a hanti nyelvi egyetemi képzés távoktatás formájában.

Szigiljetov is részt vesz Schmidt Éva a tragikus körülmények között 2002-ben elhunyt néprajzkutató hagyatékának feldolgozásában. A feldolgozás jól halad. Erről meggyőződhetek azok, akik július 9-én részt vettek a *Schmidt Éva Archívum* honlapjának bemutatóján. Olvasóink figyelmébe ajánljuk a rendezvényről és magáról a honlapról szóló írásunkat.

További cikkeinkben a közelmúltban lezajlott tudományos rendezvényekről számolunk be: a hazai 36. Finnugor Szemináriumról (Pécs, június 7–8.) és a budapesti IFUSCO-ról (május 27–31). A szomszédos Ausztriában került sor arra tudományos konferenciára, amelyen a Bécsi Egyetem Finnugor Tanszéke alapításának ötvenedik évfordulójáról emlékeztek meg nemzetközi részvétellel május 27-én és 28-án. A tanszék alapító professzora sokunk mestere és barátja Rédei Károly volt.

Mostani számunkat *Krónika* rovatunk zárja. Végül, nem először és nem utoljára, arra ösztönzöm olvasóinkat, különösen a fiatalokat, hogy küldjenek írásokat, fordításokat, híreket lapunknak.

Találkozunk októberben a Rokon Népек Napján!

Csúcs Sándor

Emlékezés Jevdokija Andrejevna Nyomiszovára (1936–2024)

Az alább olvasható nekrológ a Hanti-Manszijszkban kéthetente, hanti nyelven, kazimi nyelvjárásban kiadott újságban jelent meg 2024. július 25-én¹. Azért döntöttünk magyarra fordítása mellett, hogy a Finnugor Világ olvasói a hanti oktatás és kultúra kiemelkedő személyiségére való emlékezés mellett némi betekintést kapjanak abba, hogy a hanti újságírás, illetve a kazimi hanti újságnyelv miképpen tudja feladatait ellátni. Ennek érdekében a magyar fordítás igyekszik követni az eredeti megfogalmazást. Köszönet illeti Ruttkay-Miklián Esztert, hogy a fordítást ellenőrizte.

Elvesztettük Jevdokija Nyomiszovát, igaz emberünket

Rövid idő elteltével ismét² gyászolunk: július 21-én elvesztettük a neves kutatónőt, a tanárképzésben jeleskedő, hanti anyanyelvéért keményen küzdő Jevdokija Andrejevna Nyomiszovát.

Jevdokija Andrejevna Nyomiszova 1936. május 4-én látta meg a napvilágot a Berjozovi (jelenleg Belojarzskij) járás Polnovat nevű falujában Andrej Vasziljevics Nyomiszov és Anasztaszija Ivanovna Nyomiszova hanti családjában. Felnevelkedése nehéz háborús időkre esett. Az iskola 1952-es befejezése után Hanti-Manszijszkba, a tanárképzőbe ment tanulni. Később pedig, 1956-tól 1961-ig Leningrádban, a Herzen Intézet hallgatója volt. Akkoriban, 1959-ben jelent meg első cikke. 1962 és 1965 között az Északi népek nyelvei tanszéken aspiránsként hanti nyelvre specializálódott, és a kazimi hanti nyelvjárást tanulmányozta.

Az aspirantúra befejezése után a Berjozovi járás Vanzevat falujában, és a Manszor / Oktyabrszkij járás Serkali falujában dolgozott. 1968-tól 1974-ig a hanti-manszijszki tanárképzőben oktatta hanti nyelvre és irodalomra a fiatalokat.

1974-ben Hanti-Manszijszkban megnyitották a *Pedagógus-továbbképző Intézetet* (Институт усовершенствования учителей), ahová Jevdokija Andrejevnát meghívták dolgozni. 1975-ben speciálisan az ország északi őshonos nyelveket oktató tanárainak szánt kurzusokat tartott.

1977-ben E. A. Nyomiszovát az Oktatási Minisztériumhoz tartozó Nemzetiségi Iskolák Tudományos Kutatóintézetébe (Научно-исследовательский инсти-

¹ Ханты Ясанг 2024/14 (3650): 5

² Ez az utalás minden bizonnyal a megemlékezésben szintén említett Ny. A. Liskova elhunytára vonatkozik.

тут национальных школ) hívták, ahol 1990-ig dolgozott. Közreműködésével 1987-ben a hanti-manszijszki *Pedagógus-továbbképző Intézet*-ben célzottan olyan kutatóhelyet alapítottak, ahol az iskolák számára kisebbségi nyelvek oktatásához kezdtek tankönyveket írni. Ehhez összegyűjtötték a kutatókat, valamint a hanti és manyisi nyelvet oktató tanárokat.

E. A. Nyomiszova közreműködött a Hanti–Manyisi Autonóm Körzet őslakos nyelveire vonatkozó törvény megírásában is. 1990-ben Kanadában, Ottawában nemzetközi tudományos és módszertani tanácskozást szerveztek. Ezen E. A. Nyomiszova a hanti tankönyvek összeállításáról tartott előadást.

Ugyanezen év márciusában megvédte *Az írástudás oktatása a hanti nyelv kazimi dialektusában* (Обучение грамоте на казымском диалекте хантыйского языка) című disszertációját. 1990-ben az 1–4. osztályokban tanulók számára tankönyvek és programok jelentek meg, és a kisebbségi nyelv oktatásának metódikája született meg. E. A. Nyomiszova sok energiát fektetett a Kazim-vidéken a kulturanropológiai iskola (культурантропологическая школа, КАШ) megnyitására is. Ezenkívül a varjogani iskolában az őslakosok hagyományait, mesterségeit, nyelveit oktató intézmény alapításának tudományos szakértője volt.

1991-ben Jevdokija Andrejevna a hozzá hasonlóan gondolkodókkal létrehozta *Az obi-ugor népek társadalmi-gazdasági és nemzeti-kulturális megújulásának kutatóintézete* nevű intézményt (Научно-исследовательский институт социально-экономического и национально-культурного возрождения обско-угорских народов), és annak 1991 és 1998 között az első vezetője is volt.

E. A. Nyomiszova 1991-ben Belojarszkijban, Berjozovban, valamint a Szurguti és a Nyizsnyevartovszki járásokban a hantik, manysik és szamojédek régi történeteit, meséit, énekeit gyűjtő intézmények, 1998-ban pedig őslakos gyerekek számára táborok megnyitásában működött közre. 2002-ben Tegiben fiúk és lányok számára anyanyelvoktató intézményt alapítottak.

1996-ban Jugra és a Jamalföld számára két irodalmi szöveggyűjtemény jelent meg.

E. A. Nyomiszova együtt dolgozott a hanti-manszijszki kutatóhelyekkel. 2002-ben a Jugor Állami Egyetemen *Nyelvtudományi központ* (Научный языковой центр) elnevezésű kutatóhelyet nyitottak az őshonos nyelvek számára, Jevdokija Andrejevna ennek megnyitásáért is tett erőfeszítéseket. Ugyanezen év nyarától ebben az intézményben a tudományos munkát irányító vezető helyettese volt. 2004-től kezdődően a *Szakmai Továbbképzési Intézet*-ben (Институт повышения квалификации) olyan műhely alakult meg, ahol a kisebbségi nyelvi és irodalmi tankönyveket hoztak létre. Jevdokija Andrejevna ennek vezetője volt.

2004-ben Ny. A. Liszkovával³, a filológiai tudományok doktorával karöltve az

5–9. osztályban hantit tanuló gyerekek számára megjelentették *A hanti nyelv táblázatokban (kazimi nyelvjárás)* (Хантыйский язык в таблицах; казымский диалект) című tankönyvet.

Ezenkívül Je. A. Nyomiszova önkéntes / társadalmi munkát is végzett. 1989-ben a *Jugria megmentése* egyesület alapításában működött közre. Sok éven át újságunk, a Hanti Jaszang, valamint a Novosztyi Jugri számára híreket, cikkeket írt. A *Jugoria* televíziós csatornán (ВГТРК «Югория») is látni lehetett. A későbbi években a *Tórum Ma* szabadtéri múzeumban a *Hanti női ház* projekten dolgozott, amelynek keretében a helyi asszonyok különféle hanti tárgyakat varrtak, illetve készítettek.

Je. A. Nyomiszova hosszú évek kiváló és elhivatott munkájáért különféle kitüntetésekben és dicséreteken részesült, valamint rangos címeket is adományoztak neki.

Ma nagy gyászban van Jugra népe, ilyen jelentős személyiséget veszítettük el.... Hanti anyanyelve érdekében sok szükséges feladatot elvégzett, sok segítséget nyújtott. Együttérzésünket fejezzük ki két gyermekének és rokonságának.

Jevdokija Andrejevna Nyomiszovára örökké emlékezni fogunk...

*A Hanti–Manyisi Autonóm Körzet lakossága,
valamint
a Hanti Jaszang és a Luima Szeriposz újságok⁴ munkatársai*

Fordította és közzéteszi: Sipos Mária

*

Hajdú Péter (1923–2002) emléktáblája alatt⁵

Amikor Hajdú Péter 36 évesen elnyerte professzori kinevezését a József Attila Tudományegyetem Finnugor Nyelvészeti Tanszékére 1959-ben, már túl volt élete három drámai fordulóján: (1) Eötvös kollégistaként túlélte Budapest ostromát 1945 telén, éspedig a front mindkét oldalán – „ezen az oldalon” egy KISKA alakulat tagjaként mint ellenálló, akinek rajparancsnoka Göncz Árpád volt, a

³ A Nyina Alekszejevna Liszkovárol (1944–2024) szóló megemlékezés a Hanti Jaszang előző számában jelent meg: 2024/13: 15.

⁴ Az újságok elérhetők itt: <https://khanty-yasang.ru/>

⁵ Elhangzott június 24-én, Szegeden Hajdú Péter emléktáblájának avatásán.

„másik oldalon” mint *malenykij robotra* többször is befogott rab, akinek sikerült mindig megszöknie, ellentétben István bátyjával, aki két évvel később került haza, miután megjárta a szovjet hadifogolytáborok világát. (2) Mestere és pártfogója, Györke József, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója 1946-ban 40 évesen tüdőgyulladásban meghalt. Másik mestere, Laziczius Gyula pedig szovjet fogolytáborban meghalt fia miatti elkeseredésében nyíltan elátkozta a szovjet rendszert Sztálinnal és magyar követőivel egyetemben, minek folyamánaképpen a rendszer pozícióra éhes „ifjútörökjeinek” éljenezése mellett előhalottá nyilvánította, még mielőtt meghalt volna 1957-ben. Hajdú Péter ekképpen emberileg és szakmailag is teljesen elárvult, mielőtt nyelvész pályáját megkezdhetné volna. (3) Az eljövendő új világba vetett reményeiben is hamar csalódott, miután kiderült számára, hogy a Magyar Kommunista Párt országos és helyi szervezetei nem a kisemmizettek, a szegények, a számon kívül rekedtek pártján állnak, nem őket támogatják, hanem kizárólag önmaguk javát keresik. Ennek hangot is adott munkahelyén az Országos Széchényi Könyvtárban, majd kilépett az MKP-ből, aminek következtében sorsa a száműzetés lett: a frissen államosított keszthelyi Festetics-könyvtárba helyezték, jöllehet múltja, családja, felesége és három leánya Budapesthez kötötte.

A történelem szeszélyéből keszthelyi száműzetése mégis menedéknek bizonyult: miközben Budapesten maradt nyelvész kollégáit a Szovjetunióból kiáradó ideológiai örvény, a marizmus (államilag támogatott nyelvészeti dilettantizmus) magával ragadta, ő ettől érintetlen maradt és folytatta kutatásait, s amikor Sztálin szeszélyéből a marizmus támogatottból tiltottá lett, lehetővé vált számára a visszatérés az akadémiai világba: 1951-ben Németh Gyula igazgató meghívta az MTA újonnan alakult Nyelvtudományi Intézete osztályvezetőjének. Szakmai karrierje ekként elkezdődhetett.

Hajdú Péter Szegedre kerülén a nagyhírű és tekintélyes Mészöly Gedeon utódjaként megtisztelve érezhette ugyan magát, mégis és megint magára maradt. Az akkori város és az akkori egyetem nem volt befogadó, mert hiszen az egész ország sem volt az. Az 56 utáni megtorlás emléke még nem múlt el. A határszéli Szegedet és egyetemét a bizalmatlanság légköre ülte meg. Ebben az atmoszférában kellett Hajdú Péternek átalakítania addigi kutató életét tanári tevékeniséggé, amihez hiányoztak a külső és belső föltételek, mindennek előtt könyvtár és segédszemélyzet, miközben a diákok már ott toporogtak az ajtaja előtt. Nagy elánnal fogott e hiányok, legfőképpen a maga pedagógiai képzettségének hiánya pótlására: éjjel-nappal dolgozott és tanult. E megfeszített munka következtében súlyosan megbetegedett: gerincidegvelő gyulladást kapott. Hosszú hónapokat töltött egy pesti klinikán, és hazaérkezése után is ágyhoz kötött beteg maradt. Ennek a háznak a második emeletén lakott a család, H. Kiss Judit, a felesége és négy leánya. Sára, Éva, Márta és Lívia. A lakás ekképpen kényszerből oktató és munkahely is lett. Itt tartotta finnugor szakos hallgatóinak óráit és itt írta,

voltaképpen gépbe diktálta feleségének egyetemi jegyzetét, *A magyar nyelv finnugor alapjai* c. egységes egyetemi jegyzet (1965). Később itt írta meg másik fontos munkáját is, az uráli nyelvcsalád távolabbi ágáról, a szamojéd nyelvcsaládról szóló a nemzetközi irodalomban irányadó és legismertebb művét, a *Chrestomathia Samoiedicát* (Tankönyvkiadó, Budapest 1968). Hajdú Péter tudósi magányát családja, mindennek előtt felesége odaadó szeretete és igyekezete oldotta, s tette ezt a helyet, tágabban Szegedet számára élhető munka- és lakhelyé. Itt léte idején választotta levelező tagjává, majd néhány évvel később rendes tagjává a Magyar Tudományos Akadémia.

Hajdú Péter szegedi pályáját két éves bécsi vendégprofesszorsága szakította meg 1969 és 1971 között. Ekképpen ő lett a bécsi tudományegyetem finnugor tanszékének megalapítója. Rövid időre még visszatért Szegedre, hogy szegedi pályája utolsó két évét a Bölcsészettudományi Kar dékánjaként szolgálja le. Dékánságára a kar virágkoraként emlékeznek mindazok, akik még élnek a kortársak közül. 1974-től haláláig, 2002-ig pályáját már Szegedtől távol folytatta mint az MTA Nyelvtudományi Intézetének igazgatója, majd az MTA I. osztályának elnöke, később az ELTE Finnugor Tanszékének vezető professzora, s végül a tanszék mellett működő kutatócsoport vezetője. Tisztségeiben kutatói és oktatói tevékenysége mellett született vezetői képességeinek hasznát diákjai és beosztottjai láthatták leginkább. Munkatársai fehér asztal mellett élvezhették kedélyét és isteni humorát. Pályája végén munkásságát Széchényi-díjjal jutalmazták. A svédországi Uppsala egyeteme, amint a szegedi egyetem is díszdoktorává avatta. Egyedül egykori alma matere és egyben utolsó munkahelye, az ELTE nem tartotta érdemesnek arra, hogy nyugdíjba vonulásakor megtisztelje a *professor emeritus* címmel. Mi, akik annyi minősítést – úgy pozitív, mint negatív értékelést – olvastunk már életünkben, nem tudunk másra gondolni, mint arra, hogy a kar döntéshozói szerint szakmai teljesítménye, irodalmi munkássága, nemzetközi ismertsége nem ütötte meg az ehhez a titulushoz megkívánt mértéket. Tudománytörténészek feladata lesz majd igazolni, hogy az ELTE Bölcsészkarja akkoriban, az ezredforduló táján csak úgy hemzsegett a Hajdú Péternél érdemesebb, a tudomány nemzetközi terén ismertebb és elismertebb nyugdíjra érett professzoroktól, akikkel akár Dunát is lehetett volna rekeszteni.

Talán érdekelheti az emléktábla olvasóit, hogy milyen jelentősége van e helyen, e városban, ebben az országban egy nyelvészprofesszor életére emlékeznünk, aki történetesen nyelvünk finnugor, távolabbról uráli rokonságát kutatta. Az összehasonlító nyelvészet, ez a XVIII. századra beérett és kidolgozott módszer, amely egyívású a hasonló módszert alkalmazó természettudományokkal (mint a geológia, botanika, zoológia stb.) a magyar nyelv helyét ebben a nyelvcsaládban találta meg. A szomszéd nyelvek a szláv, a germán, a latin nyelvek családjába tartoznak, s e három egy még nagyobb nyelvcsaládba, az indoeurópai nyelvcsaládba sorolódik. Az eurázsiai kontinensen egy távolabbi nyelvcsalád az

altáji, amelybe a mandzsú-tunguz, a mongol és török nyelvcsaládot sorolja a tudomány. Történeti távlatban, évezredekben mérhetően ezek a nyelvek és nyelvcsaládok nagy földrajzi távolságokat fognak át, s mai helyüket hosszú vándorlások során találták meg. Közben hosszabb-rövidebb ideig egymás szomszédságában éltek, és mély nyelvi nyomot is hagytak egymásban. A magyarban ekképpen vannak iráni, török, szláv, latin és germán kölcsönszavak, amelyek nem a nyelvrokonság, hanem a huzamos szomszédság bizonyítékai. Vannak aztán olyan nyelvek, amelyeknek az összehasonlító módszerrel nem sikerült rokont találni, ezek az ún. szigetnyelvek, melyek közül Európában a legismertebb a baszk. Az összehasonlító nyelvészet az időnek olyan dimenzióját nyitotta meg, amely korábban zárva volt a történeti tudományok előtt. Az összehasonlító nyelvészet időskálája azonban nem azonos az években, évszázadokban, stb. mérhető időskálával, az összehasonlító nyelvészet időskálája relatív időskála, amellyel úgy mérünk, hogy a nyelv történetében egy változás X nyelvi jelenség (hangváltozás) előtt, vagy X nyelvi jelenség (hangváltozás) után következett-e be.

Az összehasonlító nyelvészet voltaképpen a Felvilágosodásból születő empirikus tudományok testvére, s ekképpen modern európaiságunk kevés ismérve közül az egyik, és ekként ellenszere a múlt délibábos káprázatainak, a sumér, a hun, vagy a kipszak „rokonságnak”. A magyar nyelv finnugor/uráli rokonságával együtt tehát európai nyelv, ahogy a magyar kultúra európai kultúra, és pedig annak különleges változata. Hajdú Péter munkássága e falak között bontakozott ki, s hirdeti magyar, német, angol, svéd, lengyel, olasz, orosz, finn nyelven – mert könyvei és írásai ezeken a nyelveken olvashatók – a magyar nyelv és kultúra európai voltát.

Simoncsics Péter

Hajdú Péter, a tudós⁶

Tízéves volt Hajdú Péter, amikor, 1934 őszén, Kosztolányi Dezső *A magyar nyelv felfedezése* című cikkében eltöprengett azon, milyen is az igazi tudós: „Ha tudósról beszélünk, két egymásnak ellentmondó operettfogalom és emlékkép küszködik bennünk. Látunk egy ásatag emberroncsot, aki az élettől ezer kilométerre lakik, vadregényesen elszigetelve valami elhagyott dolgozószobában vagy könyvtárban, papírt eszik, tintát iszik rá, kéjelegve szagolhatja az egérrágtat pergamenteket, reggeltől estig adatokat talicskáz agyvelejébe, ebbe az egyre növekvő raktárba, de érdeklődése oly szűk, oly egyoldalú, hogy az óriási anyaggal

nem tud mit kezdeni. Látunk aztán egy másik alakot is, ennek az ellentétét, egy felelőtlen-felületes szélhámost, aki semmit se tud, de mindent jobban tud, szemfényvesztő játékot űz a szavakkal, a társaságokban elkápráztat bűvészmutatványaival, aztán szerénytelenül szédítő távlatokat tár föl múltra és jövőre, kártyavárakat rak elénk, melyek alighogy hozzájuk érünk, összedőlnek. Mind a kettő egyaránt ellenszenves. Vajmi ritka, hogy egy emberben szerencsés arányban, kellemes vegyítésben egyesüljön lelkiismeret és képzelet, anyag és szellem. Ez az igazi tudós.”⁷ Amennyire meg tudtam ismerni Hajdú Péter alakját a vele készült interjúkból, a róla olvasható visszaemlékezésekből, neki mintha esélye sem lett volna arra, hogy ne legyen „igazi tudós”. Hiszen egy finnugrista jellemzően nem maradhat a könyvtárban, a pergamentek közt, ahogy Kosztolányi írja: Hajdú, bár a mai értelemben vett terepre nem is mehetett, például nyenyec vagy szőlőkup beszélőkkel találkozva gyűjtött anyagot. Az érdeklődése pedig nem lehetett szűk: egyszerre kellett történeti és leíró nyelvésznek lennie, figyelnie a kultúrára, az irodalomra, az éneknyelvre, sőt, a kultúrdiplomáciára egyaránt. A felületességtől pedig, ami, ugyancsak Kosztolányi szerint, egyes tudósok sajátja, feltehetően a személyisége, a tudósi alkata védte meg, illetve az, hogy neki magának is sokszor szélhámosokkal, rokonító fantasztákkal kellett küzdenie. De segíthetett ennek a veszélynek az elkerülésében az a korai elköteleződés is, ami már tizenévesen a nyelvészet területére vitte.

De, tisztelt hölgyeim és uraim, kedves kollégák, nyilván nem tőlem várják el, hogy Hajdú Péter pályáját és munkásságát érdemben értékeljem – a feladatom ezúttal az, hogy az SZTE BTK általános és tudományos dékánhelyetteseként üdvözlöm Önöket, és köszönetet mondjak a dékáni vezetés nevében mindazoknak, akik ennek az emléktáblának a felállítását elérték és megvalósították. Ennek az emléktáblának köszönhetően mostantól van esély rá, hogy bármelyik, itt elhaladó szegedi járókelő eltöprengjen azon, ki is lehetett Hajdú Péter. Azon, ki volt az a tudós, akinek a tevékenysége alapjaiban határozta meg egy egész tudományterület alakulását. Aki egyszerre volt tudós és tanár, holott az utóbbinak nem készült; aki a saját doktori témáját a tanárától kapta, és, bár becsülettel meg is írta disszertációnak, nem volt hozzá kedve voltaképpen. És aki emiatt aztán tanárként sosem erőltette rá az ötleteit a tanítványaira, tisztelte a diákjait, és az autonómiájukat is.

Bár én nem a Szegedi Tudományegyetemen, hanem Hajdú Péter oktatói tevékenységének másik helyszínén, az ELTE-n szereztem a magyar szakos diplomámat, tanultam finnugrisztikát és uralisztikát, örülök neki, hogy most egy olyan Magyar Nyelvi és Irodalmi Intézetet vezethetek, amelyben együtt dolgoznak nyelvészek és irodalomárok, és ahol kollégáim a finnugristák is. Akiknek ezúttal nem is a tudományos tevékenységüket emelném ki, hanem a

⁶ Elhangzott június 24-én Szegeden, Hajdú Péter emléktáblájának avatásán.

⁷ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Nyelv és lélek*, Budapest, Szépirodalmi-Forum, 1990, 267.

közösségteremtő, csapatépítő képességüket: és nem szeretnék olyan nagyívű, de megalapozatlan következtetésekig eljutni, hogy ez talán azért lehet, mert egyébként is a rokonsággal, a nyelvek összekapcsolódásával kell foglalkozniuk. Érdekes, hogy az az író, akit én a legtöbbet olvasok, azaz Móricz Zsigmond, inkább a magányt kapcsolja hozzá ehhez a távoli rokonsághoz, a *Légy jó mindhalálig*ban:

„– De hát ez borzasztó – bámészkodott Misi a térképen –, semmi rokon.

– A rokonok?... Azokból pedig mi hasznunk?... Rokon volna a bolgár: de az elvesztette az ősi nyelvét és szláv lett... Rokon volna a török: de az mohamedán, s neki semmi egyéb rokonság nincs, csak a vallásbeli. Ezért nemcsak hogy nem voltunk velük atyafiak, de a legtöbbet tőlük szenvedtük a világ teremtése óta. Rokonok a finnek: de szegények messze vannak, s ők is rabságban, még százszorta jobban, mint mi. Rokonok az észtek, zürjének, szamojédok, mordvinok, csere-miszek, votjákok, osztyákok, de hát ez má csak olyan rokonság, hogy Ádámról Éváról meg a diófáról.

Misi a foga közül tréfásan szól:

– Édesapám azt úgy szokta mondani, hogy: persze hogy rokonok vagyunk, a te anyád meg az én anyám: két asszony.”⁸

Nem akarnám az ünneplőket feltartani – elnézést kérek, hogy a formális, egy dékánhelyettől elvárt szavakon túlra merészkedtem. De tagadhatatlanul elkezdett foglalkoztatni Hajdú Péter munkássága, például amiatt, ahogyan a dilettantizmus, a folyamatos (és nem apadó) rokonítási kísérletek ellen küzdött: a Magyar Hírlap 1981. június 18-i számában olvastam azt a megállapítást, hogy „Mind a mai napig szívósan tartja magát a közhiedelemben az a tévhit, hogy a magyar valamiféle nyelvi rokonságban áll a sumér nyelvvél. A tévhitre —jelen esetben — a neves finnugrista nyelvész Hajdú Péter dob bombát a Nyelvünk világa rovatban közölt *Sumér kapcsolatainkról* című cikkével.” De nagyon megérintettek azok a küzdelmek is, amelyek a messziről kizárólag sikeresnek és egyértelműen emelkedőnek látszó tudósi pályán felfedezhetők, ha közelebb megyünk hozzá. De bármennyire ott voltak a nehézségek, azt hiszem, a szegedi Finnugor Nyelvtudományi Tanszék, és vele együtt az egész Magyar Nyelvi és Irodalmi Intézet nosztalgiával gondol azokra az időkre, amikor könnyedén félre lehetett tenni a mérhető hasznat mint olyat. Az 1971. október 6-i Délmagyarországból idéznék, ahol a szegedi egyetem ötvenedik születésnapja alkalmából beszélgettek Hajdú Péterrel – és az indítás azt a hangulatot emelte ki, amit a mai szegedi finnugristáinkban is annyira szeretek: „Az Ady téri egyetemi épület Auditórium Maximumának szomszédságában, a második emeleti folyosón csupán néhány négyzetméterre tart igényt a finnugor tanszék. Valahogy az itteni vizsgák sem olyan viharosak, mint egy emelettel föltebb, a történelemszobánál.” A

⁸ MÓRICZ Zsigmond, *Légy jó mindhalálig, Kamaszok, Forr a bor*, Budapest, Gabo, 2007, 131.

cikk végén pedig jött az a bizonyos népgazdasági haszon: „A József Attila Tudományegyetem finnugor nyelvészeti tanszéke alapkutatással foglalkozik, közvetlen népgazdasági haszna tehát valójában nem mérhető. Eredményei a társadalmi tudat fejlődésében csapódnak le, kutatásai, publikációi a nemzetközileg is elismert, jónevű magyar tudományos élet szinten tartásához, fejlődéséhez járulnak hozzá.” Ebben a *hozzájárulásban* pedig Hajdú Péternek elévülhetetlen érdemei voltak – elismerésünket és tiszteletünket mostantól ez az emléktábla is kifejezi.

Szilágyi Zsófia

Párhuzamos életrajzok

Párhuzamos életrajzok Hajdú Péter (1923–2002) és Robert Austerlitz (1923–1994) pályájáról

Összeállította: Simoncsics Péter. Gépeskönyv. Budapest, 2023

Tavaly jelent meg ez az elegáns kiállítású közel 400 lapos kötet, amelynek elektronikus változata az Interneten is elérhető. Mielőtt ismertetésébe belekezdénénk, ismerkedjünk meg a főszereplőkkel. Hajdú Pétert olvasóink jól ismerhetik, hiszen születésének századik évfordulója kapcsán tavalyi negyedik számunkban közzeltük Csepregi Márta megemlékezését (FV 2023/4:), idei első számunkban pedig részletes beszámolót közzeltünk a Hajdú Péter emlékülésről, amelyet 2023. december 4-én rendeztek a Nyelvtudományi Kutatóközpontban.

A nálunk talán kevésbé ismert Robert Austerlitz néhány nap különbséggel Bukarestben született osztrák apától és amerikai anyától. Az erdőmérnök apa Romániában vállalt állást, ezért Austerlitz gyermekkorát Brassóban töltötte, ahol románul és magyarul is megtanult. Tizenöt éves korától édesanyjánál lakott New Yorkban. Ott fejezte be középiskolai és kezdte meg egyetemi tanulmányait. 1943-ban besorozták az amerikai hadseregbe, így tanulmányait a háború után folytatta. 1947-ben a Columbia Egyetemen ismerkedett meg mesterével, Lotz Jánossal. Az ő hatására kezdett nyelvészettel foglalkozni, és az ő tanácsára utazott ösztöndíjjal Finnországba, ahol két évig a kor legkiválóbb finn nyelvészeitől tanult. 1953-ban Japánba utazott, ahol egy Szahalín szigetéről menekült idős asszony segítségével a gilják nyelvet tanulmányozta. 1955-ben a Columbia Egyetemen védte meg doktori értekezését, amelynek témája az obi-ugor népköltészet verselése volt. 1965-ben lett az egyetem professzora. Sokat utazott, eljutott Magyarországra is. Részt vett 1960-ban az első nemzetközi finnugor kongresszuson,

1970-ben a Sajnovics szimpóziumon, 1990-ben a debreceni kongresszuson. Cikkét írt a Nyelvtudományi Közlemények Laziczius-számába (1976) és a Hajdú-émlékkönyvbe (1993). Hajdúval kifejezetten jó viszonyban volt, ezt bizonyítja Hajdú szép nekrológja Austerlitzről.

A párhuzamos életrajzokat nemcsak a születési dátum indokolja, hanem mint a szerkesztő írja: „Hasonlóságuk három vonatkozásban tanulságos: az önreflexióban, szakmai hatásukban (a tanítványok reflexióiban) és mestereikhez való viszonyukban. Eszerint állt össze a három nagy fejezet: Önmagukról, Róluk, Mestereikről.”⁽⁷⁾

Az *Önmagukról* c. rész (9–181) Hajdú Péter 1975-ös rövid nyilatkozatával kezdődik. Aki ekkor már a Nyelvtudományi Intézet igazgatója volt. Ezt követi 1987-ből a *Finnországról – a magam módján* c. írás, amely felkérésre íródott egy gyűjteményes kötetbe. Ebben az írásban elmeséli 1938-as finnországi utazásának pozitív élményei mellett azt is, hogyan kezdett finnül tanulni.

„Ezen a gondtalan nyáron még nem sejtettem, hogy nyelvész leszek. Mégis talán ilyen élmények is befolyásolták későbbi döntésemet, mert már azzal a konok elhatározással kértem érettségi után felvétlemet az Eötvös Collegiumba, hogy finnugor nyelvészettel szeretnék foglalkozni” – írja Hajdú életének erről a momentumáról. Név szerint is megemlíti Viljo Tervonent, aki rajta kívül sokunknak barátja volt, és akinek jelentős érdemei vannak a finn–magyar kulturális kapcsolatok fejlesztésében és kutatásában.

A következő, terjedelmesebb, 2001-ben szerzői kiadásban megjelent írás a *Borúra ború* címet viseli, és arról szól, hogyan élte át a szerző Budapest ostromát az Eötvös Collegium pincéjében. A cím arra utal, hogy a háború borúját a szocialista rendszer borúja követte. Tanulságos olvasmány azoknak, akik nem élték át a háborús éveket. Ezt követi a *Pályatereim, avagy nyelvészetről Vx1Sg-ban*⁹. Ez első ízben 1991-ben jelent meg, az Sz. Bakró-Nagy Marianne és Kontra Miklós szerkesztette a *Nyelvészetről egyes szám első személyben* c. gyűjteményes kötetben. Ebben akkori vezető nyelvészeink vallanak arról, mitől nyelvész a nyelvész, hogyan lettek nyelvészek stb. Írásában Hajdú visszaemlékezik az Eötvös Collegiumbeli évekre, a Keszthelyen töltött időre, szegedi professzorságára stb. Ekkor már az ELTE professzora volt, előtte pedig a Nyelvtudományi Intézet igazgatója (1974–1982). Vitathatatlanul ez Hajdú legfontosabb önvallomása, érdemes belőle idézni a nyelvészeti nézeteiről szóló mondatokat:

„Nézeteim változásának természetes oka az újabb irányzatok fergeteges reánk zúdulása. Megismerésükre pedig az a cél vezérelt, hogy egy olyan uráli nyelvészet bontakozzék ki, amelynek általános nyelvészeti alapjai vannak, s amely tényanyagát a hagyományos komparatiztika felvállalásával és átértékelésével új vizsgálati szempontokból is szemügyre veszi, értékeli és újra rendszerezi. Nekem ez még

nem sikerült maradéktalanul, legfeljebb a nyomvonalak kijelölésére kerülhetett sor.” (76)

Ebben a részben még két írás származik Hajdú Pétertől. Az egyik (*Szegedi pályám emlékezete* 81–86) a szegedi évekről, a másik (*Wiener Wahl* 87–116) bécsi vendégtanárságáról (1969–1971) szól. Ez utóbbiban sokakat megemlít, köztük Györke Józsefet (1906–1946), aki tanára volt az egyetemen és főnöke az Országos Széchenyi Könyvtárban, továbbá Arany A. László szlovákiai magyar nyelvészt. Az 1996-ban írt cikk végén borús képet fest a hazai finnugor nyelvészeti helyzetéről.

Robert Austerlitzet ebben a részben egy hosszabb interjú képviseli, amelyet Pertti Virtaranta finn professzor készített vele 1986 decemberében. A hangszalagon rögzített szöveget Virtaranta 1995-ben finnül publikálta. Ezt fordította magyarra Simoncsics Péter. A több mint hatvan lapos szövegben sokmindenről szó esik: Austerlitz gyermekkoráról, szüleiről, brassói iskoláiról, amerikai kamaszkoráról, a zenéről, egyetemi tanulmányairól, a háborúról, hadifogságáról, mesteréről Lotz Jánosról, aki tanára volt a Columbia Egyetemen. 1951 szeptemberében érkezett Finnországba. Elmondja, hogy az ott töltött két év alatt kitől mit tanult. Szó esik arról is, hogy 1953-ban házasságot kötött a finn Sylvi Nevanlinnával. (Ez indokolja az interjú címét: *Suomen vävy* 'Finnország veje'.) Azt is megtudjuk, hogy 1958-tól volt segédprofesszor a Columbián, 1965-től pedig professzor. Austerlitz az interjú során utal a Hajdúhoz fűződő jó viszonyára is. Elmondja véleményét a finn kultúráról és a Kalevaláról is. „Egyetlen, ami hiányzik, az az idő. Különben elégedett vagyok az életemmel” – fejezi be Austerlitz az interjút.

A kötet második része (*Róluk* 183–280.) Csepregi Márta nekrológiájával (*Megkésztet köszöntő*) kezdődik. Megjelent 2003-ban a Nyelvtudományi Közleményekben. A szerző eredetileg születésnapra köszöntőnek szánta, de Hajdú Péter 2002. szeptember 19-én váratlanul meghalt. Hajdú Péter munkásságának különböző területeit bemutató és értékelő írásához a szerző csatolta Simoncsics Péter gyászbeszédét is.

Ezt követi Hajdú Péter írásainak bibliográfiája (199–228), amelyet szintén Csepregi Márta állított össze. A lista 1942-ben kezdődik egy Sillanpää mű fordításával és kerekén 400 tételt tartalmaz.

Robert Austerlitzről legkiválóbb tanítványa, Daniel Abondolo írt nekrológot. Ez 2004-ben jelent meg a *Language* c. folyóiratban, a jelen kötet számára Simoncsics Péter fordította magyarra (229–242). A szerző lelkiismeretesen bemutatja Austerlitz tanulmányait, fejlődését, majd fontosabb cikkeit. Austerlitz csak egy könyvet írt, a már említett doktori értekezését, amit 1958-ban Helsinkiben adtak ki. Tudunk még egy nagyszabású művéről is (*Finnish Reference Grammar* 1964), ami azonban gyakorlatilag hozzáférhetetlen, mert

⁹ Vx1Sg = egyes szám első személyű igealak

mikrofilmen van. Szerencsére több finn nyelvtani tárgyú írást is publikált. Cikkei általában rövidek, tömörek, olvasásuk és megértésük nagy figyelmet követel.

Austerlitz tanárnak is kiváló volt. „Előadásain élénk, mégis nyugodt hangulat uralkodott, intenzív, ugyanakkor részletekre is tekintő tanítás folyt. Módszere, még nagy hallgatóság esetében is, a gondolatot életre segítő szokratészi „bábamódszer” volt. Nem volt sem saját, sem mástól kölcsönzött elméleti vesszőparipája, semmi olyan, ami ne lett volna hasznára a diákoknak. Félelmet nem ismerő gondolkodó volt, és merész gondolkodásra biztatta diákjait is. Nemcsak tudását osztotta meg velük, hanem, ami fontosabb, tudományának és vizsgálati tárgyának a szeretetét is; vele együtt tanulni azt jelentette, hogy te is ugyanazt érezhetted – írja Abondolo (236–7).

A nekrológot Robert Austerlitz műveinek bibliográfiája követi (243–252). Az nem derül ki, hogy ezt ki állította össze. A szerkesztő aláhúzással jelöli, ha a cikk magyarul is megjelent az általa szerkesztett és fordított kötetben.¹⁰

Ezt a részt a szerkesztő három írása zárja. Az első a SZEGED c. folyóiratban 2002-ben megjelent megemlékezés (*Hajdú Péter (1923–2002) pályája*. 253–265). Ebben kevés szó esik Hajdú Péter tudományos és oktatói pályájáról. Sokkal inkább helyenként messzire kalandozó kultúrpolitikai kitekintés és a szerző véleményének kifejtése aktuális társadalmi kérdésekről. Szerencsére az írás középső részében Hajdú Péterről is szó esik, megismerjük egyéniségét, vonzó emberi vonásait. Ez különösen azoknak fontos, akik személyesen nem ismerhették ezt a kiváló tudóst és nevelőt.

A második címe „Szabadság, szerelem”. Emlékezés Robert Austerlitzre (1923–1994) és Kecskeméti Istvánra (1938–1975). Ez eredetileg 2005-ben Párizsban jelent meg, de a szerző 2021-ben kiegészítette (267–274). Mint a cím is mutatja, Simoncsics személyes emlékeit idézi fel anekdotikus formában, és plasztikus képet rajzol vonzó emberi tulajdonságaikról. Ezt a pozitív képet magam is megerősíthetem, hiszen mindkettejüket ismertem, ha nem is olyan jól, mint Simoncsics Péter.

A 2021-ben készült harmadik írás (*Hogyan juttatott Robert Austerlitz életem legnagyobb pedagógiai sikeréhez*. 275–280.) címe ellenére tulajdonképpen Simoncsicsról szól, illetve az ELTE Finnugor Tanszékén 1992 őszén tartott finn nyelvtanfolyamról.

A kötet harmadik része a Mestereikről címet viseli. Ebben a részben két írás olvasható. Az első Hajdú Péter tanulmánya: *Portré Györke Józsefről* (283–326). Ez eredetileg 2000-ben jelent meg a szegedi Néprajz és Nyelvtudomány c. folyóiratban. Hajdú számos alkalommal említette, hogy Györke Józsefet tartja

mesterének és úgy érezte, hogy régi adósságát törleszti ezzel a tanulmánnyal. Györke József (1906–1946) a pécsi egyetemen szerzett diplomát. 1930-tól 1936-ig az észtsországi Tartuban volt ösztöndíjas, majd magyar lektor. Hazatérte után az Országos Széchenyi Könyvtárban kapott állást, majd 1942-ben magántanári képesítést szerzett a Pázmány Péter Tudományegyetemen. Megbízott előadóként 1941-től tanította Hajdút is, akire nagy hatást gyakoroltak mind személyes tulajdonságai, mind tudományos nézetei. Hajdú Györke minden órájára eljárt. Szoros kapcsolatuknak köszönhetően egyetemi doktorálása után 1945. augusztusában Hajdú az OSzK munkatársa lett. Györke, aki ekkor már az MTA levelező tagja és az OSzK főigazgatója volt, 1946-ban váratlanul elhunyt.

Hajdú részletesen szól Györke egyetemi és OSzK-beli tevékenységéről, majd részletesen elemzi és értékeli Györke tudományos munkásságát. Ez – korai halála miatt – nem áll sok tételből, de amit írt az időtálló és modern szemléletet tükröz. Ez a kései mű Hajdúnak talán legjobb tudománytörténeti írása, az érzelmi közelség és a tudományos objektivitás mesteri ötvözete. A tanulmányhoz csatolt irodalomjegyzékben Györke József művei is felsorolásra kerültek.

Austerlitz a Lotz Jánosról szóló, eredetileg angol nyelvű nekrológiájával szerepel ebben a részben (327–331). Lotz János (1913–1973) az Egyesült Államokban született, de családja visszaköltözött Magyarországra, amikor ő hét éves volt. Lotz 1937-ben doktorált a budapesti egyetemen. 1935 és 1947 között Svédországban élt, a stockholmi egyetem magyar lektora volt. Ekkor írta modern szemléletű magyar nyelvtanát, németül.¹¹ 1947-ben Roman Jakobson hívására Amerikába költözött, ahol 1967-ig a Columbia Egyetem professzora volt. 1967-től haláláig Washingtonban a Center for Applied Linguistics (Alkalmazott nyelvészeti központ) igazgatója, illetve elnöke volt. Austerlitz ezt írja Lotzról magyar nyelvtana kapcsán: „... a hagyomány nem tudta őt megfélemlíteni, de nem volt ellensége a hagyomány örökségének sem, mert urrá tudott lenni rajta; mélyen megértette a strukturalizmust, de soha sem lett bajnoka; engedte, hogy tiszta adatok áradó tömege, szó szerint, átzubogjon rajta, és fenomenális memóriája segítségével képes volt belőlük nyelvészetet lepárolni.” (330)

A szerkesztő szükségesnek tartotta, hogy még egy, általa írt hosszabb tanulmányt csatoljon a kötethez *Vitae et gesta virum inlustrium* címmel (333–397). Ebben négy fejezetre osztva időrendi sorrendben végigkíséri a főszereplők életét és pályáját, párhuzamosságokat keresve és találva. Ebben a szövegben érthető módon sok az ismétlés, hiszen ugyanazokat a tényeket és eseményeket mutatja be, amelyek a kötet korábbi részében is előfordulnak. Simoncsicsnak nagyon olvasmányos a stílusa, egyes olvasókat mégis zavarhatja, hogy időnként messze elkalandozik tulajdonképpeni témájától. Így például a háborús évekről szóló fejezetbe bekerült egy hosszabb szakasz Szabó Dezső íróról (356–359), annak

¹⁰ Robert Austerlitz: *Nyelvek és kultúrák Euráziában*. Válogatta, szerkesztette és fordította Simoncsics Péter. Urálisztikai tanulmányok 4. ELTE Finnugor Tanszék, Budapest, 1992.

¹¹ *Das ungarische Sprachsystem* 'A magyar nyelv rendszere'. Ungarisches Institut. Stockholm, 1939.

okán, hogy egyetemistaként finnugor nyelvészetet tanult, de aztán kiábrándult belőle és elégette céduláit. Ez bizonyára így történt, de semmilyen módon nem kapcsolódik Hajdú Péter életéhez.

A szöveg jelentős részét teszik ki a szerző fejtegetései a magyarországi nyelvészet, a finnugrisztika, az egyetemi tanszékek helyzetéről és problémáiról. Ezekkel a gyakran szubjektív és nem mindig megalapozott megjegyzésekkel sok esetben nem értek egyet, de szétfeszítené az ismertetés kereteit, ha pontról pontra kommentálnám azokat. Így csak azt tudom ajánlani az érdeklődő olvasónak, hogy olvassa el Simoncsics Péter írását és annak alapján alkosson véleményt.

Összegzésül megállapíthatjuk, hogy fontos tudománytörténeti feladatot teljesített Simoncsics Péter azzal, hogy összegyűjtötte, szükség esetén lefordította és megszerkesztette a kötetben közölt dokumentumokat a 20. század két kiváló nyelvészéről. Magyar nyelvészek feladata lesz, hogy e kötetet is felhasználva monográfiát írjanak Hajdú Péter életéről és munkásságáról. Reméljük, akad olyan fiatal kolléga, aki nem sajnálja ehhez sem az időt, sem a fáradságot.

Csúcs Sándor

✱

A hantik és az erdő¹²

Az „osztjások” folyója

Ha a Vaszugánról, mint az „osztjások” folyójáról beszélünk, akkor az alapvetően arra a gondolatra megy vissza, hogy az „osztjások” a falu, a járás és a megye közvéleménye számára nem etnikus, hanem életmód csoportnak számítanak, szembeállítva ezt az úgynevezett „orosz” életmóddal.

Ennek a szembeállításnak értéksemleges eleme az erdővel, a tajgával való rendkívül szoros kapcsolat feltételezése. Az „osztjakság” olyan életforma, amely elsősorban halászon, vadászaton és más erdőkielési módokon alapul, és értelemszerűen erősen kötődik a tajgai élethez. Még akkor is így van ez, ha ez az életmód technikailag alig üt el az erdei életet élő oroszokétól. Hogy mennyire

nem etnikai alapú az „osztják” mint életmód-kategória, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy Novij Vaszugánban időnként a 19. század során betelepült oroszok (sztarozsilü – старожилы – ’régóta ottlakók’) leszármazottait is „osztjáknak” nevezik, akiknek életmódja a kitelepítések idején nem sokban különbözött az őslakosokétól. Alapvetően mindkét fél etnikus öndefiníciójában igen fontos szerepe van az erdőnek, a tajgának, a különbség az, hogy az „osztjások” annak elválaszthatatlan részei, csaknem azonosak vele, míg a „nem osztjások” az erdőtől könnyen elválasztható behatolók, akik nem *benne élnek* az erdőben, hanem csak *kijárnak bele*. Az „osztjásoknak” az erdő tőlük elidegeníthetetlen életforma, az oroszoknak azonban vagy csak a szórakozás egy lehetséges területe a maga kacsavadászataival és sasliksütéseivel, vagy pedig szigorú gazdasági számítások alapján folytatott megélhetési stratégia, amivel azon nyomban felhagynak, ha elveszti rentabilitását.

Ennél az értéksemleges kategorizálásnál azonban erősebbek az „osztják” fogalomhoz, mint életmód csoporthoz kapcsolódó negatív konnotációk, hiszen az őslakókat az „oroszok” elsősorban szegénységi kultúraként, sőt az esetek túlnyomó részében marginalizálódott, lumpenizálódott, szegénységi kultúraként kezelik. A lumpenizálódás képét rendkívüli módon felerősíti az, hogy a hajdani, mára gyakorlatilag elnéptelenedett „osztják” települések sokszor a Novij Vaszugánban megmaradni nem bíró, gyakran a rendőrség által is keresett, marginalizálódott, lecsúszott családok, emberek menedékhelyei lettek: ezek a falvak gyakorlatilag elgettősodóban vannak. Az „osztják falvakat” így egyre inkább „bűnöző és alkoholistá falvakként” emlegetik, ami erősíti az „osztjások” mint „bűnözők és alkoholisták” felfogást is. A deviancia és a lumpenizálódás tehát a közbeszédben olyan markerré vált, amelynek segítségével igyekeznek az „osztjásokat” és az „oroszokat” egymástól elválasztani. Sőt, a párhuzamokat tovább tágitva: tulajdonképpen a tajga, az erdei életmód vált így a társadalom gettójává, ami tovább erősítette a „nem osztjások” kategorizációjában a „természet” és a „társadalom” kategóriája között feltételezett kibékíthetetlen ellentétet.

A következő fejezetekben az „osztjakságnak”, mint életmódkategóriának a nyomába indulunk, és azt a két – fentebb röviden jellemzett – markert, sztereotípiát elemzem, amelyek alapján a többségi társadalom általában megkülönbözteti őket. Vagyis a következőkben az erdőről és az alkoholról lesz szó.

Az erdő

Petró emlékének¹³

Az erdő és az „osztjások” tehát immanens módon, elválaszthatatlanul összetartoznak. Ez a következtetés egybeesik a Szibéria-kutatásoknak a táj és az

¹² Részlet a szerző *Egy folyó több élete. Hantik és oroszok a nyugat-szibériai Vaszugán folyó mentén* c. akadémiai doktori értekezéséből.

¹³ Petró évtizedeken át a szerző házigazdája és útitársa volt.

ember kapcsolatára vonatkozó legújabb eredményeivel, amelyek szerint az ember és a természet nem egymással szembeállítható, élesen elválasztható fogalmak, hanem szorosan összetartoznak, hiszen a természet csak a benne élő ember által ruházódik fel jelentésekkel, értékekkel, tartalmakkal, és az ember is csak a természetbe behelyezve értelmezhető. Ahogy Mészáros Csaba kiválóan összefoglalja: „ez a kutatási szemlélet a környezetet egy megélt, mindennapi cselekvésekkel átitatott, emlékekkel és jelentésekkel felövezett térként igyekszik felfogni. Ennek következtében a közösségek által felismert és megkonstruált helyek és tájak nem a fizikai térből kivágtott, attól elkülönítve szimbolikusan képzett terekként értelmeződnek, hanem a közösségek térhasználatát által folytonosan újratereztett és megélt környezetekként. A közösség és az általa használt környezet között fennálló intim viszony nemcsak helyeket és tájakat képez, de hozzájárul az adott közösségek identitásához, életmódjához, és a közösség tagjai számára megteremtí az otthonosság valamint a biztonság érzését is”. A továbbiakban tehát a tájat, az erdőt az embertől elválaszthatatlan, általa belakott térként értelmezem, amely a cselekvések, történetek és emlékezések révén része és meghatározója az egyének és a közösségek folytonosan változó identitásának. Még pontosabban azt kívánom áttekinteni, hogy milyen szerepet játszik a tajga a helyi „osztjakok” életében, hogyan válik az „osztják” társadalom metaforájává nemcsak maguk az „osztjakok”, hanem az „oroszok” számára is.

A vadon vagy a vér szava?

A tajga, a végtelen erdőség Oroszországban nemcsak az egyes etnikumokhoz köthető jelkép, hanem Oroszország lakosságának egészére, mondhatni az „oroszországi” etnikumra (*rosszijanyn*) egységesen jellemző etnikus marker. Az oroszországi társadalom is folyamatosan viszonyul az erdőhöz, használja azt, kiemeli egyes elemeit, másokat pedig észrevétlenül hagy, elhallgat. Mint láttuk, emellett a Tomszki megye területén az „oroszok” számára az erdő elsősorban kiismerhetetlen, kiszámíthatatlan, ellenséges terület, a kultúranélküliség szimbóluma. Alapvető jellemzője ezek szerint nemcsak az embernélküliség, hanem az embertelenség is, aminek alapján érthető, hogy a környék múltja a többségi társadalom számára folyamatos harc az erdő ellen, amitől el kell hódítani az otthont, amiből ki kell szakítani a falut, a civilizáció szimbólumát. A területről való gondolkodás alapszimbóluma tehát a régió hivatalos emlékezetében a tajga, a lakatlan, sűrű őserdő, a *gluhomán* (*глухоман*). Ezt az erdőt meg kell hódítani, el kell foglalni, lakhatóvá kell tenni az emberek (a kitelepítettek és az olajbányászok) számára: az erdő a civilizáció ellentétéként fogható fel. Az „oroszok” tehát az erdőtől könnyen elválasztható behatolók, akik nem benne élnek az erdőben, hanem megteremtik benne a saját életterületet, leválasztva, kiemelve azt az erdőből, és ekképpen élnek együtt vele.

Ezzel szemben az „osztjakok” szoros kapcsolatban vannak az erdővel, ők nem egyszerűen bele vannak helyezve a tajgába, hanem annak immanens részei, alkotói. Ahogy a már többször idézett V.M Kulemszin írja: „ma a hantik és az erdő elválaszthatatlanok”. Ez az összetartozás elsősorban ellentétként megfogalmazva él, hiszen a dichotómikus megfogalmazás általánosan jellemző a nemzetről, az etnikumról, így a nemzeti tájról való gondolkodásra is. A Vaszjugán mentén ez az erdő és a falu etnikus tartalommal való felruházását jelenti: ami erdő, az „osztják”, ami nem erdő, az nem „osztják”. A demográfiai viszonyokat ismerve nem véletlen, hogy az „osztjakok” számára az etnikus hovatartozás definiálása napi problémaként jelenik meg, amiben az „igazság” kritériumát a genealógia és a lokalitás elvének segítségével határozzák meg. Az „igazi, valódi” (*nasztojasij – настоящий*) „osztják” vagy „tisza vérű osztják” (*csisztokrovnij osztják – чисто кровный остяк*), akit minden felmenője ágán „osztjáknak” tekint a közösség, vagy pedig olyasvalaki, aki az erdőben maradt, vagy legalábbis a megélhetése oda köti. Az „igazi »osztják« ember” eszerint tehát vadászik és halászik, hiszen az „igazi osztják élet” csak az erdőben képzelhető el, élni „igazian, valódian” (*po nasztajasemu – по настоящему*) azt jelenti, hogy az erdőben, halászva és vadászva élni. Az „igazi élet” és a „nem igazi élet” kettőssége jól megfigyelhető az idősebb korosztály egyéni élettörténeteiben, ahol a szállásokról a faluba való betelepülést kataklizmaként, törésként, megrázkódatásként jelenítik meg.

Az erdő és a falu ellentéte, mint az „osztjakok” számára élhető és idegen terep, kiolvasható házigazdám életéből is. Ő még 1992-ben, megismerkedésünk alkalmával beszélt arról, hogy mennyire eltér az élete szülőfalujában, Ozernojében, ahova halászni és vadászni járt ki, illetve Novij Vaszjugánban, ahol a családja él. Elmondása szerint Ozernojében sosem fáradt, bár reggel korán kel és este későn fekszik le, reggeltől estig folyamatosan csinál valamit, tesz-vesz, dolgozik. Ugyanakkor Novij Vaszjugánban nincs kedve felkelni sem, állandóan álmos, nem csinál semmit, csak a tévét nézi, olvas, szomszédol, illetve folyamatosan azt szervezi, hogy újra kimehessen a vadászterületére. Az erdő és a falu az aktivitás és a szükségszerű passzivitás szétváló terei számára: „*Tízig, van, hogy tízenegyig alszom, csak akkor kelek fel. Bödönhajóban eveznék, vagy már az erdőbe mentem volna régen, ha most kint lennék. De itt más. Csak nézed az erdőnek ezt a végét, és ücsörögsz.*” De nemcsak ő látta így a helyzetét, hanem ismerősei is így tekintettek órá: „*Ő [Novij] Vaszjugánban egyféle ember, Ozernojében azonban teljesen más emberré válik. Ott neki valami mindig hiányzik. Honvágya van. Honvágya van az erdő után.*” De tanúja voltam annak is, amikor egy „orosz” férfi az „osztják” feleségéről beszélt ekképpen: „*Az erdő, az erdő neki a szülőháza, a rokona. Ő az erdőt sajnálja is. Sajnálja, látszik a szemeiben. És ahogy az erdőben beszélget, vagy ahogy otthon, az teljesen más emberről tanúskodik.*”

Húsz évvel később szinte ugyanezt fogalmazta meg az „osztjások” erdei és falusi habitusáról egy másik „osztják” férfi: „*A feleségem nekem azt mondja, hogy én otthon lusta vagyok (nevet), de ha a tajgában vagy, csak nézlek, és teljesen más vagy. Otthon persze semmit nincs kedved csinálni.*” Ez utóbbiból is egyértelműen kitűnik, hogy az erdő az „osztjások” számára élhető, a falu pedig az élehetetlen terület, amit az itt említett férfi az őt kerülgető betegségek példájával is érzékeltetett: „*az erdőben soha, de soha nem vagyok beteg, azonban ahogy belépek a faluba, rögtön elönt a takony*”.

Az erdőhöz való immanens hozzátartozás, az erdő, a táj és a társadalom szoros kapcsolata ideológiai szinten is megfigyelhető. Az „osztjások” vallása felől szemlélve nehezen elválasztható az emberek világa az erdő világától. Ez derül ki akkor, ha röviden áttekintjük a vaszjugáni hantik vallásának átalakulását az utolsó másfél évszázadban. Panteonjuk, az emberekkel legközelebbi, mindennapos viszonyban levő istenségeik, látszólag két élesen eltérő csoportra oszthatók, a természeti istenségekre és azokra az istenségekre, akik egy-egy rokonsági csoporttal állnak szoros kapcsolatban. A természeti istenségek elválaszthatatlanok a helytől, ahol élnek, amit megtestesítenek, szimbolizálnak. A Vaszjugán mellett minden egyes erdőrészletnek, folyónak, folyószakasznak megvan a maga vízi szelleme, a maga erdei szelleme, így igen gyakran többes számban használják a megnevezésüket. A rokonsági csoportok istenségei ugyancsak szorosan kötődnek az adott rokonsági csoport vadászterületéhez, letelepedési területéhez. A lokalitás és a genealógia elve tehát ugyanúgy elválaszthatatlan egymástól a vaszjugáni hanti panteonban, mint ahogy azt láttuk az „igazi osztják” fogalmának definiálásában is, és ezek egymást kiegészítő elvek a társadalom felépítésében is. Tehát a lokalitás és a genealógia nem egymást kizáró elvek, hanem kiegészítik egymást, ami az ember és az erdő összetartozását, a rokonsági rendszer tájhoz kötődését is ékesen igazolja.

A természeti szellemek kultusza ma a vaszjugáni hantik vallásának legaktívabb szelete. Ennek köszönhetően az ember, ha belép valamely istenség területére, kapcsolatba kell lépjen vele, be kell mutatkoznia, el kell nyernie a kegyeit. Nekem is minden alkalommal, amikor hosszabb időre felbukkantam Ozernojében, áldozatot kellett bemutatnom a környék isteneinek. Vagyis a vadászterület és az ott élő természeti szellemek közötti kapcsolat igen szoros, intim. A terület védőszellemének jóindulatát ma gyakran az „oroszok” is kisebb áldozatokkal, ajándékokkal kívánják elnyerni. Például az olajbányászok, ha új kutat fúrnak, gyakran pénzt dobnak bele, hogy sikerrel járjanak, és ennek magyarázataként azt mondják, hogy ezt az „osztjákoktól” tanulták el. Hasonló hatásról tanúskodik az is, amikor két „orosz” vadásszal beszélgetve szóba került a „sajtan”, mint az erdő gazdája. Arról beszéltek, hogy meg kell nyerni az erdő gazdájának jóindulatát, hogy sikeres legyen a vadászat. Megfogalmazásuk szerint „*ez félig vicc, hogy csináljuk, de ettől mégiscsak jó lesz*”. Ezt példákkal is alátámasztották: „*Elkezdünk*

horgászni. Nem kap, és nem kap, és nem kap és kész. Na, mi van, a sajánt kell jóindulatra hangolni, elfelejtettük. Máris szaladtam is a motoros szánhoz, ittunk egyet, és oda is öntöttünk még, a lékbe. És kész, szép lassan beindult a kapás.” A másik pedig azzal toldotta meg, hogy „*ha bemész egy vadászházba, az asztalon is hagysz egy kupicával, a házi szellemnek, és ki is visz el egyet, az erdeinek*”. És nem hagytak kétséget afelől sem, hogy maguk is tudják, hogy „*ezeket az oroszok vették át az osztjákoktól*”.

A természeti szellemeket, köztük az Erdei-szellemet, vagy gyakran többes számban említve az erdei-szellemeket tehát a mai napig számon tartják, emlégetik. Egy „osztják” férfi az újonnan birtokba vett vadászterületen néhány évvel ezelőtt új kultuszhelyet is kialakított. A névvel meg nem nevezett istenséget az erdővel, elsősorban saját vadászterületével hozta kapcsolatba, elsősorban a halász- és vadászszerencséért felelős – akárcsak korábban az erdei-szellemek. A szent hely alapítását maga a férfi is kísérletnek érezte. Legjobb tudomása szerint, nagyapjától hallott történetek alapján választotta ki a helyet, a rituális gyakorlatot is legjobb belátása szerint alakította: leginkább vásznat, ruhadarabokat, prémekeket hozott áldozatul. A kultusz motorja a felesége volt, aki egyértelműen „orosz”, ám úgy vélte, hogy az erdőben mindennek úgy kell történnie, ahogy régen az „osztjákok” csinálták. A kultusz szabályai a mai napig folyamatosan alakulnak, tudatos döntések eredményeként. A kísérlet egyszerre tréfás és egyszerre komoly jellegét bizonyítja az is, hogy leginkább tréfálkozva beszélt a „szellemről”, és kedveskedően csak „*az én rendetlen szellemecskémnek*” nevezte, ugyanakkor tőlem is elvárta, hogy vadászterületén járva ajándékot adjak az ő „szellemecskéjének”.

Ma már a Vaszjugán mellett nyoma sincs a hantiknál a 19–20. század fordulóján olyannyira fontos házi- vagy nemzeti kultuszoknak. A házi-szellem például gyakorlatilag jelentőségét, kultuszát veszített, funkciótlanná vált. Ez nem jelenti azt, hogy ne ismernék szokásait, ne tudnák leírni a külsejét, megjelenési formáját. Miattuk kell esténként letakarni az ételt, vagy éppen a beszélgetés közben hirtelen beállt nagy csend is azt jelzi, hogy egy házi-szellem hallgatja őket. Ettől függetlenül ma nem jelentenek többet afféle gyermekijesztő lényeknél, a róluk szóló történetek javarészt tréfások, szórakoztatóak, és kifejezetten az oroszok háziszellemének, a domovojnak a történeteire hajaznak.

Az, hogy a névvel és élettörténettel rendelkező lokális istenségek veszíteni kezdtek a jelentőségükből, már a 19. és 20. század fordulóján jellemző tendencia volt. Ez a folyamat a 20. század végére gyakorlatilag befejeződött. Ma már nem ismerünk helyi istenségeket, a korábban minden bizonnyal nekik szentelt szent helyek istenségeit ma összefoglaló néven egyszerűen *junki-mönki*-nek nevezik, a korábbi bálvány-szellemek szent helyeit pedig a korábban használatos *junki-sur* (‘szellem lakóhelye’) terminus helyett *junki-mönki-tayä* (‘*junki-mönki* hely’) néven nevezik. Emögött minden bizonnyal a 20. század történelmi eseményeit kell látnunk. Az, hogy a korábbi „osztják” társadalom mozaikjaira esett szét, fel-

oldódott a közjük telepített „orosz” lakosságban, azt is jelentette, hogy a korábban nagy szerepet játszó rokonsági csoportok jelentősége megszűnt, egyszerűen feloldódtak a korábbi társadalmi csoportok határai. Az így felolvadt „osztják” rokonsági csoportoknak természetesen eltűntek az isteneik is. A falvak eltűnésével, mások nagyszámú betelepülésével pedig a falu-szintű szent helyek, illetve azoknak az istenei is elfelejtődtek.

A Vaszjugán mentének azonban a mai napig van egyetlen, nevével együtt ismert lokális védőszelleme, az, aki korábban is a Vaszjugán környékének legfontosabb, legkomplexebb istene, tulajdonképpen az egész Vaszjugán védőszelleme volt. Pái Imi Ozernoje mitikus őse, hiszen a vele azonos nevű szent félsziget különböző eredettörténetei általában a falu születéséről, sőt néhány esetben az egész szárazföld teremtéséről is szólnak. Pái Imi egy rokonsági csoportnak, *onkul jax*-nak is a védőszelleme volt. Ugyanakkor ő volt a teljes folyóvölgy legfontosabb istene is, hiszen az ő történetére felfűzve ismerhetjük meg a falu környékén levő összes szent hely, valamint az egész Vaszjugán legfontosabb szent helyeinek keletkezéstörténetét. Pái Imi ma is a legfontosabb isten, hisz neki vannak ma is a legváltozatosabb funkciói, a legtöbb kéréssel is hozzá fordulnak. A Pái Imi-be vetett hitet, valamint rítusait tehát feltétlenül aktívnak kell tekintenünk, még esetleges változásai ellenére is: széles körben él, rítusának kötelező jellegét kevesen tagadják. Pái Imi kultusza a városokba, nagyvárosokba költözött hantik között is él, én magam is először Tomszkban találkoztam vele. Sőt, kifejezetten expanzív az alakja, hiszen más hiedelemalakokat is a saját neve alá gyűjtött. Ma például azonosnak tekintik azzal a női hiedelemalakkal, aki az erdőben él, és férjéül vesz halandó embereket, akik saját családjukat is otthagyják érte, cserébe pedig rendkívül sikeres vadászok lesznek. Az „osztjákok” idősebb generációja e nőnemű erdei szellemként Won junknak, 'erdei szellem'-nek nevezi, a fiatalabb generáció azonban ma már Pái Imivel azonosítja. A helybeli „oroszok” közül pedig sokan azonosnak tekintik Maruszjával, az erdőben élő, az emberek irányában alapvetően jóindulatú orosz hiedelemlellyel.

Felvetődik természetesen a kérdés, hogy miért maradhatott aktív a természeti szellemek kultusza, amikor a lokális védőszellemek, sőt a háziszellemek kultusza is gyakorlatilag eltűnt. Vagy miért egyedül Pái Imi kultusza maradt meg így erősen? Fontos szerepe lehet ebben annak, hogy a pravoszlávia, vagy a modern hiedelmek legkevésbé az erdőben tudták átvenni az „osztják” istenek szerepét. A kereszténységtől viszonylag idegen ez a funkció és terep, illetve az „osztjákok” az új istent, isteneket (szenteket) akkor sem tartották elég hatékonnak a gazdálkodás irányítására, ha szerepük az orosz néphitben hasonló volt is. Ezzel szemben az egyéni szerencsét biztosító lokális- és háziszellemek szerepét tökéletesen át tudták venni a szentek, a bálványképeiket pedig az ikonok szorították ki, illetve e tekintetben az „osztjákok” szabadon válogatnak a modern világ „kulturális szupermarketjének, piacterének” vallási kínálatban. Az erdő tehát szimbolikusan

megmaradt az „osztják” istenségek ellenőrzése alatt, míg a magánélet, a falusi élet területén a jelentőségük mára már elenyésző.

Hasonló változást figyelhetünk meg a folklórműfajok területén is. Az olyan rokonsági csoportokat konstituáló műfajok, mint az eredettörténetek, a hősnékek, vagy azok prózai verziói – amelyek az obugrisztikai szakirodalom alapján olyannyira jellemzőek az „osztjákokra”, és amelyek még a Vaszjugán mellett is gyűjthetők voltak a 19. század végén – mára nyomtalanul eltűntek. A Vaszjugán mentén élő „osztjákok” között bármennyire igyekszünk is, napjainkban gyakorlatilag alig hallhatunk „klasszikus” folklórszövegeket.

Ehelyett a vadásztörténet az egyedüli fennmaradt, mindent eluraló narratív forma a gyakorlatban, elsősorban persze a férfiak körében. Vagyis míg az erdőnek, a hozzá kapcsolódó vadászatnak a hétköznapi narratív gyakorlatban változatlan maradt a szerepe – hiszen következtetni lehet, hogy korábban is kiemelt szerepe volt – és ma is betölti a fiatalok szocializációjában a szerepét, addig a társadalmi csoportokról szóló történetek, az általuk átadható tudás mára jelentőségét veszítette.

Úgy gondolom, mindezek alapján még azt is meg lehet kockáztatni, hogy az „osztjákok” számára öndefiníciójuk szempontjából az erdő mint szimbólum manapság fontosabb lett, mint a társadalom, mint szimbólum.

Nagy Zoltán

✱

Ma kǎntak kōa ōnǎtǎtǎ kičǎm wǎǎ 'Szeretnék megtanulni hantiul',

avagy új lehetőség a szurguti hanti egyetemi szintű tanulására 1.

2022. április elején az ENSZ meghirdette az őshonos nyelvek nemzetközi évtizedét (2022–2032). Ez nagy lehetőség az Oroszországban élő őshonos, kis lélekszámú népek számára (az oroszországi törvények szerint 47 ilyen nép van), hogy tenni próbáljanak kihálás szélén álló anyanyelveik megőrzéséért.

Az Oroszországi Föderáció Kormánya a föderációs és szövetségi törvények 2022. február 9-én kezdődő módosításaival átfogó és sokoldalú előkészítést

kezdett el. Ezek célja az ország belső erőforrásainak mozgósítása az őshonos nyelvek megőrzésére. 2022 elején a Hanti–Manysi Autonóm Körzet – Jugra [HMAO] bejelentette, hogy előkészületeket tesz az oktatási programok bővítésére az őshonos kisebbségek nyelveinek (a körzeti törvények szerint ezek a hanti, a manyisi és az erdei nyenyec) tanulmányozásához. Abban az évben a HMAO három oktatási intézménye jelentette be diákok felvételét az obi-ugor nyelvek alap- és mesterképzésére, valamint kiegészítő oktatás szintjén folyó kurzusokra. Sajnos a tanfolyamok indítását több mint egy évvel elhalasztották két probléma miatt. Egyrészt a HMAO Oktatási és Tudományos Főosztálya nem rendelkezett elegendő humán erőforrással az oktatáshoz. Másrészt a képzések pénzügyi háttere nem volt megoldott.

2023-ban a körzet két oktatási intézményében is sikeresen megkezdődött a hanti oktatása. Az első képzés a Nyizsnyevartovszki Állami Egyetemen (NVGU) indult (2023 szeptemberétől; mesterképzés), a második pedig (amelyről részletesebben lesz szó) a Szurguti Állami Egyetem (SzurGU) mesterképzésen kreditalapú kiegészítő oktatási képzésként. Mindkét egyetemen a fókuszban a keleti hanti nyelv szurguti nyelvjárása áll, mivel ezen a két önkormányzati (járási) területen az őslakosok a hanti nyelv szurguti nyelvjáráának, illetve alnyelvjáráinak beszélői (az én nyelvjáráson, a vahi hantin kívül, amely a Nyizsnyevartovszki járás hanti szálláshelyein beszélt legkeletibb hanti nyelvjárást). A szurguti nyelvjárást beszélői a következő mellékfolyók partján élnek: a Ljamin, a Pim, a Tromagan, az Agan, valamint a Kis és a Nagy Jugan. Mivel magam a második-ként említett kurzuson veszek részt, erről tudok részletesen beszámolni.

Az oktatás megszervezése

Az oktatás 2024. február 5-én indult digitális formában, heti 9 órával (1 óra = 90 perc). „A hanti nyelv és tanításának módszertana kiegészítő oktatási program célja a hanti nyelvi kompetencia fejlesztése, valamint a modern, új típusú oktatási tevékenységhez szükséges módszertani tudás átadása. A képzés az Oroszország Munkaügyi Minisztériuma 2013. 10. 18-i, 544n számú rendeletében szabályozott szakmai ismeretek, készségek és képességek listája alapján történik. A képesítési szint a jóváhagyott szakmai szabványnak megfelelően: tanár” – olvasható a SzurGU által a kurzus potenciális hallgatóinak írt levélben, amelyet január végén, néhány héttel a tanfolyam indítása előtt kaptunk meg.

A Szurguti Állami Egyetem Nyelvészeti és Fordítási Tanszéke lett megbízva a kétéves oktatási program indításával. Érdemes megjegyezni, hogy a tanfolyamok távoktatási formában történő lebonyolítása minden hallgató számára újdonság volt, de az első félév alapján elmondhatjuk, hogy az egyetem jól fel tudott rá készülni (a covid-idők segítettek alkalmazkodni egy ilyen formátumhoz).

A tanárok és a diákság

A tanfolyamok szellemi ösztönzője Ibragim Alijevics Kurbanov (akinek anyanyelve a dargin; Közép-Dagesztán) volt, szervezője Akszana Narullahovna Tadzsibova, az anyanyelvi tanárok pedig a jugani nyelvjárást Ljudmila Nyikolajevna Kajukova és a pimi nyelvjárást Agrafena Szemjonovna Szopocsina (Peszikova) lettek (nevük ismerős lehet a hanti nyelvvel foglalkozók számára, hiszen többször jártak már Magyarországon).

A „Felvételt nyert” listára a HJA-23 nevű csoportba 21 hallgató került: 7 jugani, 6 tromagani, 1 ljamini, 1 vahi és 2 kazimi hanti, valamint további hallgatók a SzurGU-ról, illetve leendő szakemberek más oroszországi régiókból (pl. egy orosz nyelvész Moszkvából, egy kolta számi kutató Petrozavodszkából, akik már az előző években dolgoztak hanti adatközlőkkel vagy végeztek valamilyen terepmunkát szurguti hantiknál).

A hallgatóság túlnyomórészt Ljudmila Kajukova és Agrafena Peszikova toborzó munkájának köszönhető. Én január végén kaptam egy levelet Ljudmila Kajukovától, hogy elindul a tanfolyam, ezért sürgősen ki kell töltenünk egy formanyomtatványt felvételizéshez. Az ő kitartó munkájuknak köszönhető, hogy sikerült rábeszélni a leendő diákokat, hogy vegyenek részt a 2 éves kurzuson. A többségnek ugyanis már van munkahelye, foglalkozása, ezért a több évig tartó, napi szintű tanulmányi elfoglaltság igazi kihívás volt mindannyiunk számára.

Mivel nem érettségi után álló diákokról van szó, hanem különböző korú és foglalkozású felnőttekről, így mindenkinek más-más célja van ezzel a kurzussal. Az alábbiakban röviden összefoglalom, hogy az órákat legszorgalmasabban látogató diákokat mi motiválta hantitanulásra.

Egy 24 éves, jugani hanti hallgató elvégezte az alap-, továbbá a mesterszakot az Északi Tanulmányok Tanszékén a szentpétervári Herzen Állami Pedagógiai Egyetemen, de ott általános obugrisztikai képesítést kapnak a diákok, és a hanti nyelv esetében inkább az északi hanti nyelvről szereznek tudást. A keleti hanti nyelvtudást és ismereteket a jelen kurzuson tudja megszerezni, ezért volt számára fontos beiratkozni.

Egy 27 éves, jugani hanti hallgató szakközépiskolai végzettséggel rendelkezik (közművelődési szakirány), és a Szurguti járásban található Ugut várostól több, mint 300 km-es távolságra, a Kis-Jugan folyó vidéken lévő hanti szálláshelyen él gyermekeivel és nagy családjával. Ő volt az első, aki megszólalt hantiul az órán, ismételve: „Beszéljünk, beszéljünk, beszéljünk hantiul!”, mert szerinte a szurguti hantinak sajátos kiejtése van, melyet csak intenzív gyakorlás révén lehet megtanulni (a hallgató itt arra is gondolt, hogy bizonyos fonológiai és morfológiai jelenségeket – pl. magánhangzó-váltakozás, hangzókiesés, hangbetoldás és hasonulás – nehéz elsajátítani). Azt, hogy fonológiai szempontból az orosz és a hanti nagyon eltér egymástól, a saját gyerekei beszédtanulásán keresztül tapasztal-

talja meg, mert ők felváltva használják a két nyelvet. Ezért szeretett volna ő inkább beszédközpontú oktatást (az órák többségén passzívan veszünk részt, inkább hallgatóságként vagyunk jelen). Ez azonban a jelek szerint nem vette el a kedvét a tanulás folytatásától, pedig nehéz volt "bejárnia" az órákra, mert a tajgai szálláshelyen nehéz "leülni és jegyzetelni").

Egy 36 éves, jugani hanti hallgatónak hasonló a végzettsége, mint az előző diáknak. Ő Ugut város művelődési házában dolgozik azon, hogy a jugani hantik kultúrája és szellemi hagyatéka minél tovább fennmaradjon. Emellett óvodában is szerzett több éves tapasztalatot: ennek birtokában a legfiatalabb látogatókat ügyesen tudja megnyerni megfelelő programokkal és foglalkozásokkal. Számos benti és kinti kézműves foglalkozást szervezett. Felismerte azonban, hogy hanti nyelvtudás nélkül nem tudja átadni mindazt, amit jugani szüleitől és nagyszüleitől elsajátított. Azt szeretné, ha az anyagi kultúra nemcsak az épület falain belül élne, hanem lehessen írni hanti nyelven verseket, különféle történeteket, kiadni a régésrég felgyűjtött folklór anyagot. Nézete szerint a hanti kultikus tárgyak is csak a nyelvvel együtt élnek igazán. Saját gyerekei is vannak, így természetesen velük is szeretne hantiul beszélni.

Egy 32 éves, jugani hanti hallgató a Hanti-Manszijszkban található Jugor Állami Egyetemen végzett, amikor még az Északi és Finnugor Tanulmányok Tanszéke működött és amikor még az ottani diákoknak lehetőségük volt tanulni magyar nyelvet is. Később azonban úgy alakult az élete, hogy férjével Szentpétervárra költözött. Vidéken egy különleges óvodát nyitott, amelynek a célja Oroszország északi régióiból érkezett, Szentpéterváron és környékén élő családoknak (öslakosoknak és vegyes házasságban élőknek) segíteni abban, hogy ne vesszen el az északi öslakosok nyelve, kultúrája. Nagy hangsúlyt fektet az ökológiai ismeretekre is. Már több, mint 10 család gyerekei járnak ebbe az óvodába. Ő maga kiválóan beszél a jugani hantit, de hiányát érzi a nyelvészeti műveltségnek ahhoz, hogy az óvodában jól tudja az öslakosok nyelveit tanítani.

A 38 éves, tromagani hanti hallgató Russzkinszkaja faluban, a helyi múzeumban dolgozik, amely egyben öko- és kulturális központként is működik. Remekül beszél tromagani hantiul, ezért könnyen el tudja sajátítani a nyelvészeti tudnivalókat, ráadásul jól ismeri a régi, már nem használt kifejezéseket is. Írni azonban egyáltalán nem tud hanti nyelven. Célja jól elsajátítani a helyesírást, hogy képes legyen leírni azokat a meséket, lejegyezni a vadász- és halásztörténeteket, melyeket a rokonságától gyűjt. Saját gyerekeivel már kiskoruk óta beszél hantiul, és nekik is szeretné megtanítani a szurguti hanti írást.

A 26 éves, tromagani hallgató jelenleg a SzurGU Közgazdasági és Menedzsment Tanszékének hallgatója. Russzkinszkaja falu közelében él kazimi hanti feleségével, aki szintén jár erre a kurzusra. Családjával a vadregényes Tromagan folyó vidéken, hanti szálláshelyen élnek, és hagyományos környezetgazdálkodási életmódot folytatnak. Mivel a HMAO-ba villámcsapásszerűen betört a turisztikai

szektor a tajgán élő szurguti hantik mindennapjaiba, többen ajánlották neki, hogy alapítson egy turisztikai céget, hogy vele ide-oda vezesse a szálláshelyére látogató turistákat. Ezt az ajánlatot a hallgató és a családja elfogadta, így most már működik egy kinti vendégházuk. A hallgató hanti típusú késeket és a vadászathoz szükséges eszközöket készít, mert a vendégköre a vadonban zajló szibériai vadászatra kíváncsi emberekből tevődik össze. A szurguti hanti tromagani alnyelvjárását anyanyelvi szinten beszéli, de nem tud hantiul írni. Ez azért lenne hasznos, mert hanti nyelven szeretné megírni a reklámtáblákat, kisebb-nagyobb helyi és körzeti ünnepekhez a molinókat, szeretne kiadni ismeretterjesztő broszúrákat, és saját készítésű tárgyain a saját márkajelzését megjeleníteni.

Egy 26 éves tromagani hallgató Russzkinszkaja faluban született, ő az egyetlen hanti nemzetiségű diák, aki filológiai végzettséggel rendelkezik, amelyet a NVGU hallgatójaként mesterszakra szerzett. Jelenleg a hanti-manszijszki Obi-ugor Intézet munkatársaként dolgozik a hanti filológiai osztályon. Az ottani feladatai közé tartozik, hogy a már részben lejegyzett szurguti hanti folklór szövegeket szerkessze, ill. közzétételük előtt a helyesírást és fordítást ellenőrizze. Mivel hanti szálláshelyről származik, nyári szünetekben eljár a családjához, így elmondható, hogy ismeri annak a közösségnek a nyelvét és kultúráját. A jelen oktatási program az egyetlen lehetőség arra, hogy szurguti hanti nyelvtudását hivatalosan is igazolja. Az elsők között volt, aki beiratkozott a kurzusra. Jelenleg gyűjtőmunkát is végez az Obi-ugor Intézet számára – és saját archívuma számára egyaránt. Terepmunkája során az elejétől kezdve helyesen szeretné lejegyezni a szövegeket. Ami rendkívül hasznos számára az órákon, az az, hogy a szellemi, kulturális és folklór tudás, aminek ismerete gyűjtéskor és lejegyzéskor olyannyira szükséges, kifejezetten tananyag Ljudmila Kajukova óráin.

Jómagam a közép-vahi hantik lakta területről származom. Sajnos én sem tanultam írni hantiul, és szívesen tanulok az obi-ugor kultúráról. Hanti-Manszijszki tanulmányaim (ökológia és környezetgazdálkodás) során nem volt lehetőségem tanulni hanti nyelvészetet és finnugrisztikát. A tájékozódásban a hanti nyelv és kultúra világában a helyi hanti értelmiség segített a Jugor Állami Egyetemen, a Xänti Jasəη szerkesztőségében és az Obi-ugor Intézetben. A hanti nyelv tanulmányozásának lehetősége ezzel a kurzussal jött el (közben az is kiderült, hogy a szurguti hantikhoz is van kötődésem apai nagyanyám révén).

Az első félévben felvett 21 hallgatóból nagyjából 11-15 diák járt rendszeresen az órákra. A diákok visszajelzései alapján kiderült, hogy a lemorzsolódás elsősorban az órák rugalmatlan beosztása miatt történt. Nagy kárt okoztak azok, akik egyszer sem látogatták óráinkat, mert elvették a lehetőséget azoktól, akik szerettek volna beiratkozni – az egyetem közlése szerint "betelt a maximális jelentkezési szám a listán". Éppen most, az őszi félév kezdetén derült ki, hogy számos hanti fiatal és dolgozó felnőtt szeretne hantit tanulni.

Az oktatásról és a tantárgyakról

A kurzus kezdetén, a diákok orosz nyelvű bemutatkozása (pl. kinek-kinek milyen kapcsolata van a hantival), és az elvárások, követelmények ismertetése után az oktatók elmondták, hogy az első félév 4 tantárgyi egységből fog állni:

- A szurguti hanti gyakorlati fonetikája (Ljudmila Kajukova);
- Pszichológia és pedagógia a középiskolában (Tatyjana Jakovlevna Jakovec);
- A hanti nyelv nyelvészeti normája (Anna Andrejevna Glavan);
- Bevezetés a nyelvtudományba (Ibragim Alijevics Kurbanov).

Az órák időpontja hétköznapiakon délután, szombaton pedig délelőtt volt, ami természetesen nem volt megfelelő mindenkinek. Például egy fiatal hanti párnak (kazimi hanti lány és tromagani hanti fiú) azért volt nehéz részt venni az órákon, mert közben a rénjeikre és más kinti teendőikre kellett figyelniük. Egy jugani testvérpárnak szintén nehéz volt összeegyeztetni az órák látogatását a tajgai életmód kiszámíthatatlanságával. Továbbá a hallgatók nagy része nem városokban él, így a világhálózathoz való kapcsolódás eleve nem volt problémamentes.

A tanárok attitűdjéről sokat elárul, hogy a kurzus elején ezt javasolta Kajukova Ljudmila: *“úgy kell gondolkodnotok, mint egy régi hanti embernek, úgy kell viselkednetek, ahogy a hanti etikett kívánja, úgy kell válaszolnotok, ahogy a hagyományos hanti kultúrában nevelkedett ember válaszolna!”*

Mivel a régió nem hanti lakóinak tudatában az a sztereotípiája él, hogy *“az osztályok csak halat fognak, vodkát isznak, és se olvasni, se írni nem tudnak”*, az adott helyzetben a hanti nyelvnek ez az oktatási program presztízskérdés is. Arról most nem beszélve, hogy a hanti nyelvet és kultúrát hány neves személyiség népszerűsíti (Jeremaj Ajpin, Vera Kondratyeva, továbbá a már említett nyelvészek), nem lényegtelen, hogy a hétköznapi hanti emberek hozzáférnek-e saját nyelvük írásbeliségéhez.

Írásom második részében a tananyagról és az oktatásról fogok részletesebben beszámolni.

Vitalij Szigiljetov

✱

Megnyílt a Schmidt Éva Archívum

Schmidt Éva (1948–2002) néprajztudós és nyelvész gyakori szereplője volt lapunknak az elmúlt évtizedekben. Az obi-ugor nyelvrokonaink körében sok éven át dolgozó kutató végrendeletében húsz évre zárta az általa gyűjtött anyagokat. A teljes hagyatékról másolat készült, amit a Nyelvtudományi Intézetben őriztek. 2022 nyarán lejárt a húsz év és az anyag kutathatóvá vált. Lapunkban erről Csepregi Márta számolt be *Megnyílt Schmidt Éva hagyatéka* címmel (FV XXVII/3: 17–20.) A hagyatékot gondozó két tudományos műhelyben (a Nyelvtudományi Kutatóközpontban, illetve a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetében) ekkor már készen álltak a tervek a hagyatékk feldolgozására, amihez az anyagi és a személyi feltételek biztosítása után neki is láttak.

Nagy örömkünkre a hagyatékk feldolgozásának első eredményeivel már idén nyáron megismerkedhettünk. 2024. július 9-én a Bölcsészettudományi Kutatóközpont nagytermében népes közönség előtt mutatták be a *Schmidt Éva Archivum* honlapját. A rendezvényt Prószekey Gábor a Nyelvtudományi Kutatóközpont főigazgatója nyitotta meg, aki arról beszélt, hogy a két intézetben párhuzamosan és összehangoltan folynak a munkálatok és megemlíttette a *Schmidt Éva Könyvtár* tavaly megjelent hatodik kötetét is¹⁴.

Ezután Ruttkay-Miklány Eszter általánoságban mutatta be a honlapot, annak főbb menüpontjait, és megemlítette, hogy csak videofelvételből 400 órányit tartalmaz a hagyatékk. Csepregi Márta Schmidt Éva teljes bibliográfiáját készítette el. Ez 170 tételből áll, és a címre való kattintással behívható a mű teljes szövege. Máté Levente a fotók feldolgozásáról beszélt. Ezek részben negatívok, részben diák formájában maradtak meg, és a digitalizálás során részletes adatolást kaptak (kit ábrázol a kép, és mikor készült). Szilágyi Levente a videofelvételekkel kapcsolatban elmondta, hogy ezek eredetileg VNS kazettákon voltak, amelyeket többször is digitalizáltak. Vitalij Szigiljetov a hangfelvételek rendezéséről és feldolgozásáról beszélt. Ezek közül egyelőre Schmidt Éva korai (1980–1982) gyűjtése olvasható és hallható a honlapon.

Antal Gergely a hagyatékkban maradt kéziratokkal foglalkozott. Ezekről digitális fájlok és átirások is készültek. Gulyás Zoltán, aki a hagyatékkban található térképeket dolgozta fel, elmondta, hogy Schmidt Éva maga is készített térképvázlatokat. Ezeket mind eredetiben, mind jól olvasható megszerkesztett formában tanulmányozhatja a honlap olvasója.

A honlap *Feldolgozások* c. menüpontjában egyelőre két anyag található, amelyeket szerzőik a rendezvényen is bemutatnak. Ruttkay-Miklány Eszter (*Az első*

¹⁴ Erről l. Csepregi Márta írását idei, júniusi számunkban: FV XXIX/2: 8–11.

expedíció: Tugijani 1970) Schmidt Éva első hantiföldi útját dolgozta fel. „Az 1969/70-es és az 1970/71-es tanévet Schmidt Éva Leningrádban töltötte csere-diákként, ahol egyetemi tanulmányai mellett a Herzen Pedagógiai Főiskola Északi Népek Intézetében részt vett a hanti és manysi nyelvű diákok számára tartott órákon. Itt alakultak ki első személyes kapcsolatai. Taiszija Sztjepanovna Szeburovával (1949–2020), az egyik hanti diáklánnyal életre szóló barátságot kötött, és 1970. január végén, a téli szünetre elutazott vele annak szülőfalujába, Tugijaniba” – olvasható a honlapon. Schmidt Éva egy hetet töltött Tugijaniban, hangfelvételeket nem tudott készíteni, mert magnója elromlott, fényképfelvételei viszont megmaradtak, valamint az utazásról írt naplója is, amely a hagyatékból került elő és a honlapon teljes terjedelmében olvasható. Ezen az úton történt, hogy Szeburova édesanyja, Matrjona Grigorjevna lányának fogadta Évát. Erről szól *Hanti anyám hátrahagyott szavai* c. eredetileg hanti nyelvű írása, amelynek magyar fordítása előző számunkban jelent meg: FV XXIX/2: 3–7.

Sipos Mária már egy ideje foglalkozik a Schmidt Éva által 1980-ban és 1982-ben gyűjtött egyéni énekekkel. Ezek alkotják a menüpont második részét. Sipos Mária beszélt az obi-ugor énekkultúráról, dallam és szöveg viszonyáról, a töltő-elemekről. Vitalij Szigiljetov pedig az általa feldolgozott metrikai táblázatokat mutatta be.

A rendezvényen négy hanti vendég is jelen volt, akik annak idején Schmidt Éva munkatársai vagy támogatói voltak. A honlap bemutatása után velük beszélgetett Csepregi Márta, aki az Évával való kapcsolatukról kérdezte őket. Az elsőként megszólaló Rima Szlepenkova 1995-től dolgozott Évával az általa vezetett belojarszkiji Folklór Archívumban. Tőle tanulta meg a lejegyzést és a terepmunka módszereit. Emberileg is közel álltak egymáshoz. Tamara Pjatnyikova és Ljudmila Homljak is Éva munkatársai voltak Belojarszkijban. Őket is megtanította hantiul írni, kijavította hibáikat. Türelmes volt hozzájuk, tudta hogyan kell a hantikkal bánni. „Anyánk, barátnőnk és apánk volt egy személyben” mondta Ljudmila. Zoja Rjabcsikova annak idején a hanti-manszjiski kulturális kormányzatban dolgozott. Ő készítette elő Éva útját Belojarszkijba, később is szoros munkakapcsolatban voltak. Hangsúlyozta Éva szerepét a hanti tudományos életben, a nyelv és a kultúra megőrzésében.

A hanti vendégek további programjáról ez olvasható a Néprajztudományi Intézet honlapján: „Hanti vendégeink 10 napot töltöttek nálunk. A honlapbemutató után már az elkövetkezendő feladatokra fókuszálunk, így megkezdődött az 1980–82-ben gyűjtött egyéni énekek hanti nyelvről oroszra fordítása, a Folklórarchívum kiadványai közül az *Énekes mesék* kötet nyelvi ellenőrzése, a hagyatékek egyes elemeinek adatolása. Reményeink szerint vendégeink ez év végéig – már otthonról – gazdag nyelvi lejegyzéssel és fordításokkal segítik a hagyatékek feldolgozását.”

A jól sikerült és jó hangulatú bemutató után otthon nagy érdeklődéssel nyitottam meg a honlapot a: <https://schmidt-eva-archivum.nytud.hu/hu> címen. Remélem, olvasóink nem veszik rossz néven, ha itt és most beszámolok tapasztalataimról. Bár az lenne az igazi, ha mindenki maga ismerkedne meg a honlap gazdag tartalmával. Ez minden érdeklődőnek sok látni-, hallgatni- és olvasnivalót kínál.

A honlap a *Rólunk* menüponttal nyílik meg, ebből idézem: „Schmidt Éva etnográfus, folklorista, nyelvész, a magyar tudományosság kiemelkedő alakja 1970 és 2002 között gyűjtött és kutatott Nyugat-Szibériában, a hanti és manysi népcsoportok nyelvét és szellemi kultúráját dokumentálva. Archívuma egy átalakulóban lévő halász, vadász és rénszarvastartó kultúra ezredfordulós metszetét rajzolja meg hang- és videofelvételekkel, fotókkal, kéziratokkal, ragozási táblázatokkal, grafikákkal, térképváltozatokkal, rövid jegyzetekkel és gyöngybetűkkel írt, bámulatosan kidolgozott színes táblázatokkal...”

Schmidt Éva munkássága nemzetközi viszonylatban is rendkívül jelentős, hiszen számos tudományág, köztük a néprajz, a folklorisztika, a kulturális antropológia, a vallástudomány, a nyelvészet, a történelem, település- és családtörténet stb. részére szolgál nagy mennyiségű, igen becses kutatható anyaggal.

A Schmidt Éva Archívum honlapja ennek a hatalmas anyagnak a feldolgozását, illetve közreadását kezdi meg.”

Még ugyanitt szerepelnek a hagyatékek jelentőségét, feldolgozását, a kiadás elveit ismertető szövegek, a projekteket, a kutatóhelyeket és támogatókat bemutató részek.

A következő menüpont (*Schmidt Éva*) három részből áll. Az első Schmidt Éva életét és munkásságát mutatja be, a második írásait sorolja fel időrendben. A listában a címre kattintva megjelenik maga a mű. A harmadik rész a hagyatékból található különböző típusú anyagokat mutatja be kellő részletességgel.

A harmadik menüpont az *Archívum* címet viseli. Ezen belül öt kategóriát különböztetnek meg: *Fényképek*, *Videók*, *Hangfelvételek*, *Kéziratok*, *Térképek*. Fényképek esetében, ha rákattintunk a fotóra, megjelenik, hogy mikor készült és kit ábrázol, újabb kattintásra pedig betölti a teljes képernyőt. A videók kategóriában egyelőre négy videofelvétel található 1993-ból, amelyek lejátszhatók. A V 93 PO1 jelű másfél óra hosszú és egy állatáldozatot mutat be. A filmet Schmidt Éva jelenetekre bontotta és orosz nyelvű jegyzetekkel látta el. A jegyzeteket Kerecsi Ágnes magyarra fordította és azokat a képekre applikálták. Így a néző tudja, hogy mikor mi történik.

A hangfelvételek kategória egyelőre negyven 1980-ban gyűjtött tételt tartalmaz. Ezek többnyire női énekek. Az 1980.TU.1. jelű Matrjona Grigorjevna Szeburova énekelte. Az ének hallgatása közben figyelhetjük a leírt hanti szöveget és a magyar fordítást. Megnézhetjük a Lázár Katalin által készített kottát,

Schmidt Éva eredeti metrikai elemzését és elolvashatjuk a gyűjtő megjegyzéseit. A dal szövegéből később angol és orosz fordítás is készül.

A kéziratok csoportját jelenleg öt tétel alkotja. Közülük kettő már megjelent nyomtatásban. A harmadik egy rövid, 1997-ben készült fotókkal illusztrált bemutató a belojarszkiji Északi Hanti Folklór Archívumról. A kéziratok közül a legfontosabb Schmidt Éva 1989-ben készült orosz nyelvű kandidátusi disszertációja, valamint ennek tézisei.

A térképek csoportja 13 tételből áll. Közülük egy Schmidt Éva nyugat-szibériai gyűjtőmunkájának helyszíneit mutatja be és Gulyás Zoltán munkája. A többi térképet és vázlatot Schmidt Éva készítette, ezek két változatban tekinthetők meg, eredeti formájukban és jól olvasható szerkesztett formában.

A negyedik menüpont a már említett *Feldolgozások*. Ez jelenleg két anyagot tartalmaz, amelyekről korábban már volt szó.

Az ötödik, s egyben utolsó menüpont címe *Publikációk*. Ezen belül is eljuthatunk Schmidt Éva írásaihoz, egy listához, amelyben a Schmidt Éva Könyvtár kötetei vannak felsorolva és egy harmadikhoz, amely *A projekt publikációi* címet viseli. Ezt az egyelőre szerény terjedelmű listát hat tétel alkotja, amelyek közül három lapunkban jelent meg. És ez nem véletlen. Hiszen eddig is támogattuk és igyekeztünk ismertté tenni Schmidt Éva munkásságát és ez a jövőben is így lesz.

Gratulálunk a honlapot író és szerkesztő Csepregi Mártának, Ruttkay-Miklának, Eszternek és Sipos Máriának. Ők és segítő társaik fantasztikus munkát végeztek, az eredmény egyszerűen lehengerlő. Azt azonnal nálam sokkal jobban tudják, hogy mennyi munka vár még rájuk. Reméljük, hogy elvégzéséhez lesz elég erejük és kitartásuk és meglesznek a szükséges anyagiak is.

Csúcs Sándor

✱

Beszámoló a 36. Finnugor Szemináriumról

(Pécs, 2024. június 7–8.)

Az ezévi Finnugor Szemináriumnak a Pécsi Egyetem Nyelvtudományi Tanszéke adott helyet. A szervezésért és a zökkenőmentes lebonyolításért köszönet illeti a tanszék vezetését és munkatársait, elsősorban Farkas Judit egyetemi docenst, továbbá Nagy Zoltán egyetemi tanárt, a Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék vezetőjét, akik mindkét nap folyamán készségesen álltak a résztvevők

rendelkezésére, és gondosan ügyeltek a hőségtől elcsigázott közönség frissítőkkal, kávéval, pogácsával való ellátására.

A programot a szervezők két blokkra osztották: Finnugor nyelvek különféle nézőpontokból (ideértve a nyelvészeti projektekről szóló beszámolókat is); Projektbeszámolók (nem nyelvészeti projektek), könyv- és programbemutatók.

Az első blokkot, mint neve is mutatja, a nyelvészet uralta. Ami a különféle nézőpontokat illeti, Farkas Judit a bevezetőjében hangsúlyozta: ezúttal az uralisztikai kutatási irányzatok mellett elsősorban a generatív nézőpontnak kívántak teret adni, attól a meggyőződéstől vezérelve, hogy e két eltérő indíttatású nyelvészeti ág megtermékenyítőleg hathat egymásra, és együttműködésük a jövőben az uráli nyelvek szerkezetének mind mélyebb megismeréséhez vezethet.

Az előadók sorát a házigazda tanszék képviselőjében Alberti Gábor, Farkas Judit és Anastasia Saypasheva Feltizi-Veress nyitotta „Avatarokat létrehozó finnugor egyeztetőmorfémák a magyar igei személyegyeztetés inverz rendszerében” c. előadásukkal. Avataron itt személyes névmást helyettesítő személyes névmás értendő. Ezek közös ismertetőjegye, hogy tövükben – hol már elhomályosult, hol még transzparens – főnév lappang, amelyhez birtokos személyrag járul (pl. *en-g-em, benn-ünk, mag-ad* stb.).

Az „avatarok” diskurzusbeli személye nem okvetlenül azonos a grammatikaival. Pl. a *ke(gye)l(e)m* „avatar” töve az E/2 birtokos személyraggal ellátva (*ke(gye)lmed*) a hallgatóra utal (az E/2 személyes névmást helyettesíti), azaz diskurzusértékét tekintve 2. személyű, ám nyelvtani értékét tekintve 3. személyű, ami abból látszik, hogy alanyként is, tárgyként is 3. személyben, nem pedig 2.-ban egyezik vele az ige (*jól beszélt* /**beszéltél ke(gye)lmed; látom* /**látalak kegyelmedet*).

Finnugor egyeztetőmorfémán az alapnyelvi eredetű személyragjainkat és azok variánsait kell értenünk, szófajtól függetlenül (pl. *-m: ház-am, enyé-m, eng-em, vele-m, utána-m, lát-om, látn-om* stb.), az „inverz rendszerű igei személyegyeztetés” elnevezés pedig a következő magyar nyelvtani jelenséget takarja: az igeragozásban nincs mód 1. és 2. személyű tárgyra utalni, csak 3. személyűre (pl. *lát-ja őt*, de: *lát-0 engem/teged*); ez alól egyedül a *-lak* kivétel, amely az E/1 személyű alany – 2. személyű tárgy reláció kitevője, és amelynek besorolásán (az alanyi ragozásba tartozik, vagy a tárgyasba?) a magyar nyelvészek sokat vitatkoztak.¹⁵ A szóban forgó jelenséget többen rendellenesnek vagy legalábbis rejtélyesnek tartották,¹⁶ és először az amerikai Daniel Abondolónak sikerült megnyugtató magyarázatot adnia rá. Szerinte a magyar igeragozás a tárgyat kétféleképp kódolhatja: implicite vagy explicite, aszerint, hogy a tárgy személye magasabb vagy alacsonyabb-e az alanyénál, vagy ahogy ő

¹⁵L. pl. Szende Virág áttekintését: A második személyű tárgyra utaló igeragozás tanításának dilemmái, *Hungarológiai Évkönyv* 3 (2002)/1: 38–48.

mondja: közelebb vagy távolabb helyezkedik-e a személyrendszer deiktikus központjához, azaz az „én”-hez képest, mint az alany személye. A tárgy kódolás az előbbi esetben implicit, ilyenkor a személyragok úgy mond centripetálisak, míg az utóbbi esetben explicit kódolásról és centrifugális személyragokról beszélhetünk.¹⁷ Később É. Kiss,¹⁸ majd Bárány¹⁹ a szóban forgó magyar jelenséget egy kvázi-univerzális keretbe helyezve tárgyalták, amely implicit vs. explicit tárgyra utalás helyett inverz vs. direkt egyeztetésről beszél, és a kettő közti választást a személykategóriának nem a deiktikus (koncentrikus körös), hanem a hierarchikus (ún. élségi és személyhierchia) modelljéből kiindulva magyarázza, de lényegét tekintve ez a magyarázat megegyzik Abondolóéval. Albértié a vizsgálatba nemcsak az „avatarokat” vonják be, hanem a személyhierchiában lejjebb lépve egy ún. 4. személyű tárgyat (*valakit*) is, és e kibővített személynévmás-kategória segítségével arra tesznek kísérletet hogy újraértelmezzék az inverz igei személyegyeztetési rendszer működési elvét a magyarban.

A következő előadó É. Kiss Katalin volt. Véges (tehát nem igeenes szerkezetű) időhatározói mellékmondatok kialakulását tárgyaló magyar (generatív) történeti mondattani előadása az uralista közönség számára is élvezhető volt. Az élvezetet az én esetemben egyedül az zavarta, hogy nehéz volt lépést tartanom a tempóval, amelyben ómagyar példamondatainak sokasága követte egymást.

É. Kiss módszerének lényege, hogy mai rokon nyelvi jelenségekből következtet vissza a magyar nyelv különletének legkorábbi korszakára, vagy ahogy előadásának témájával kapcsolatban megfogalmazta: „az ómagyarból az ősmagyarba az obi-ugor nyelveken keresztül jutunk el”.

Az alárendelő mondatösszetétel köztudottan a mellérendelőből alakult ki, és nemcsak az uráli nyelvekben számít relatíve kései fejleménynek, hanem az indoeurópai, altaji és más nyelvekben is.²⁰ É. Kiss előadásában bemutatta, hogy hogyan különbözik szerkezetileg, és hány lépésben alakult ki a szóban forgó összetett mondatfajta két alfaja: az idővonatkoztató („azóta X, (a)mióta Y”) és az

¹⁶ L. pl. A. Kövesi Magda: Zu den „umschrittenen” Fragen der objektiven Konjugation in den uralischen Sprachen, *Finnisch-Ugrische Forschungen* 40 (1973): 105; Kiefer Ferenc: Alaktan, in É. Kiss Katalin et al. (szerk.), *Új magyar nyelvtan*, 3. kiadás, Budapest: Osiris, 2003: 212.

¹⁷ Abondolo, Daniel Mario: *Hungarian inflectional morphology*, Bibliotheca Uralica 9, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988: 88–93.

¹⁸ É. Kiss, Katalin: The inverse agreement constraint in Hungarian: A relic of a Uralic–Siberian Sprachbund?, in Broekhuis, Hans, Corver, Norbert, Huijbregts, Riny, Kleinhenz, Ursula & Koster, Jan (eds.), *Organizing Grammar: Linguistic Studies in Honor of Henk van Riemsdijk*, Studies in Generative Grammar 86, Berlin, Boston: De Gruyter Mouton, 2006, 108–116.

¹⁹ Bárány, András: Inverse agreement in Hungarian, in: Bárány, András: *Person, case, and agreement: The morphosyntax of inverse agreement and global case splits*, Oxford: Oxford University Press, 2017, 55–103.

²⁰ Klemm Antal: *Magyar történeti mondattan*, Budapest: MTA, 1928: 455–6; Havas Ferenc: *A prenominitivus. Elmélet és alkalmazása az uráli nyelvekre*. Akadémiai doktori értekezés, 2011, 193–4. https://real-d.mtak.hu/408/4/dc_111_10_doktori_mu.pdf

eseményvonatkoztató („azután/azelőtt X, miután/mielőtt Y”) alárendelés a magyarban; hogy milyen szófaji előzményre vezethetők vissza, és mikor és hogyan alakultak ki a bennük szereplő mai utalószó–kötőszó párok; hogy milyen szórendi változásokon ment át az idők során a kötőszó helye, és miért stb.

Ezután két négyéves OTKA- (újabb nevén: NKFIH-) pályázati projekt ismertetésére került sor, melyekben a Nyelvtudományi Intézet (újabb nevén: HUNREN Nyelvtudományi Kutatóközpont) munkatársai vesznek-vettek részt. Mindkettőben leíró, összevető-tipológiai és elméleti nyelvészeti szempontok és módszerek ötvöződnak.

Dékány Éva „Vegyes kiterjesztett projekciók szintaktikai vizsgálata” c. kutatási projektje nemrég indult. Vegyes projekción az igeenes kifejezések értendők, az igeenven ui. mind az igei, mind a főnévi kategória jellemzői megjelenhetnek (pl. igeekötők vagy időjelek egyfelől, birtokos személyragok vagy esetragok másfelől). A kutatás célja megvizsgálni négy nyelvben, hogy mely igeenevek esetén beszélhetünk valóban vegyes projekcióról, és melyek esetén billen a mérleg inkább az egyik vagy a másik irányba. A négy szóban forgó nyelv a mari, az udmurt, valamint egy török és egy maja nyelv. Ez a nyelvválasztás lehetővé teszi az összehasonlítást rokon és nem rokon, tipológiailag közeli és nem közeli nyelvek között. A szükséges adatokat a kutatás résztvevői anyanyelvi beszélők megkérdezésével tervezik megszerezni.

A másik projekt nemrég zárult le Egedi Barbara vezetésével és kilenc munkatársa részvételével. Ez nyenyec, udmurt, hanti és magyar névszói szerkezeteket vizsgált egyrészt frázisszinten (pl.: milyen a birtokos szerkezetek felépítése, milyenek a főnévi módosítók stb.), másrészt pedig a nominális mondatokban (pl.: mikor jelenik meg az állítmányi névszó mellett kopula, és mikor nem; mikor van alanyesetben az állítmányi névszó, és mikor nem stb.). Az eredményeket egy tovább bővítendő nyilvános adatbázisban²¹ teszik közzé. Egedi Barbara arra biztatta az adatbázis felhasználóit, hogy bátran küldjenek be további, még hiányzó adatokat.

A nyelvészeti blokk utolsó előadói a fiatal finnugrista/uralista kutatónemzedéket képviselték. Asztalos Erika, F. Gulyás Nikolett és Szabó Ditta a Volga-vidéki finnugor nyelvek tipológiai adatbázisát²² ismertette. Ebben összesen 213 paraméter alapján vetik egybe a mezei mari, az udmurt és a komi-permják morfológiai és szintaktikai tulajdonságait. Az adatbázis segíthet felmérni a három nyelv közötti egyezések mértékét, és talán közelebb vihet annak eldöntéséhez is, hogy ezek a nyelvek közti genetikai rokonságból avagy szoros areális kapcsolatukból fakadnak-e.

²¹ <https://nsul.nytud.hu>

²² <https://volgatyp.elte.hu/>

Az utolsó két előadás komi-permják szintaktikai kérdésekkel foglalkozott. F. Gulyás Nikolett „A tárgy jelölése a komi-permjákban” címmel azt a kérdést feszegette, hogy mikor jelölt és mikor jelöletlen a komi-permják tárgya, Szabó Ditta pedig „Rezultatív szerkezetek a komi-permjákban” című előadásában azt, hogy hogyan kódolódik a rezultatív aspektus a komi-permjákban. A kérdések megválaszolásához további kutatás szükséges.

A második blokkban elsőként Csepregi Márta és Sipos Mária számoltak be alapos részletességgel a Schmidt-hagyaték feldolgozásának pillanatnyi állásáról. Az egész pécsi szemináriumnak talán ez volt a lelebilincselőbb félórája, amiből itt csak néhány mozzanatot ragadok ki. A legfőbb változást az jelenti, hogy hosszas feldolgozási, szerkesztési, digitalizálási, fordítási stb. munkálatok után és számos technikai nehézség ellenére megnyílt a Schmidt Éva Archivum honlapja,²³ és ezzel megteremtődött a lehetőség arra, hogy a hagyaték eddig már feldolgozott és ezentúl feldolgozandó tengernyi anyaga (szövegek, fotók, videók, térképek stb.) több fordításban is hozzáférhetővé, kereshetővé, összekapcsolhatóvá stb. váljék. Mindezek kapcsán a hallgatóság soraiból Salánki Zsuzsa felvetette: vajon hozzájárultak-e az adatközlők a tőlük gyűjtött anyag nyilvánosságra hozatalához? Az etikai kérdéssel kibontakozó vitát Csepregi Márta azzal zárta le, hogy a személyi jogok védelme mellett azt a szempontot is figyelembe kellene venni, ami Schmidt Évát vezérelte a lejegyzései és gyűjtési során: hogy a mai hantiknak legyen honnan visszatérniük őseik hagyományait.

A második beszámolót Gulyás Zoltántól hallhattuk Reguly Antal személyes hagyatékának online közzétételéről, amely 2018 őszén kezdődött a jól ismert Regulyverzum-projekt néven, és idén ősszel fejeződik be. Az eredeti terv a teljes teljes hagyaték (kéziratok, térképek, tárgyak) közzététele lett volna, de erre nem volt elegendő keret, így 2022 tavaszán új célkitűzés született: az ún. „egodokumentumokat” (naplók, úti jegyzetek, levelek stb.) kell online formában közzétenni. Ehhez a következő munkák elvégzésére volt szükség: filológiai feltárás, digitalizálás, betűhív átiratok készítése (akár korábbi átiratokéi is), nyersfordítás németről magyarra, fordítás (vagy újrafordítás) oroszra, a fordítások ellenőrzése, honlapra való előkészítés. A határidő 2024. május végén lejárt volna, de Ruttkay-Miklós Eszter betegségére tekintettel meghosszabbították. A honlap tehát Reguly kézirateit három formában: faksimileként, betűhív átiratban és fordításban jeleníti meg, névmutató, térképek és bibliográfia kíséretében.

Végezetül Kaiser Kamilla és Pataki Júlia szegedi finnugrista hallgatók számoltak be személyes tapasztalataik alapján az EU Erasmus-programja által finanszírozott és a bécsi egyetem finnugor tanszéke által koordinált REMODUS nevű uralisztikai oktatási együttműködésről, annak múltjáról, jelenéről, és

potenciális jövőjéről. Alapos, lelkes és személyes hangú beszámolójuk jól kiegészítette mindazt, ami erről a nagyszerű partnerségről májusban a budapesti IFUSCO-n elhangzott.

Kubinyi Kata

Beszámoló a XXXIX. Nemzetközi Finnugor Diákkonferenciáról

Az első, 1984-es IFUSCO óta a Nemzetközi Finnugor Diákkonferencia negyedik alkalommal került megszervezésre Budapesten. A rendezvény 2024. május 27–31. között az Eötvös Loránd Tudományegyetemen kapott helyet, azonban a Szegedi Tudományegyetem hallgatóival közösen szerveztük meg, így egyedülálló módon az idei konferencia létrejöttében valójában két tanszék működött közre. A szervezőbizottság tagjai voltak az ELTE részéről Derényi Róbert, Máthé Levente, aki a szervezőbizottság elnöki feladatait is ellátta, továbbá Nguyen Simon, Ruzsits Orsolya, Tóbiás Eszter, Topos Annabella, Radóczy Virág és Vít Adamovský, valamint Sild Orsolya, az ELTE öregdiákja, jelenleg a Tartui Egyetem hallgatója. Az SZTE-t Kaiser Kamilla, Pataki Júlia és Vojter Kitti képviselte. A bizottságba változatos háttérrel érkezünk, alap- és mesterszakról egyaránt. Többen finnugrisztika főszakosként, de a történelem vagy az alkalmazott nyelvészet területeiről is voltak becsatlakozók, akik minor szakon végzik finnugor tanulmányaikat.

A konferencia célja, folytatva az évek óta fennálló hagyományt, a hazai, és az ide érkező hallgatók közötti kapcsolatteremtés és a tudományos eszmecsere felélénkítése volt, de a közelmúlt alakította bevett szokást követve online is részt lehetett venni az eseményen. Nem csak nézőként, de előadóként is, így a legtöbb szekció hibrid formában valósult meg, ezzel is támogatva azt a törekvésünket, hogy minden érdeklődő számára elérhető legyen a rendezvény, valamint hogy egy igazán interdiszciplináris konferencia jöjjön létre: nyelvészeti és irodalmi témákon túl teret tudunk adni a régészet, a történelem, az oktatás, a néprajz és a szociológia szakágainak is. A jelenléti résztvevők a tematika sokszínűsége mellett természetesen biztosították a nyelvi és kulturális sokszínűséget is: az előadások és a programok folyamán a magyar, a finn és az észt mellett többek között a komi-permják, az udmurt és a lív nyelvek és kultúrák képviselői, fiatal kutatói is bemutatták eredményeiket. Ezen kívül mi, szervezők szintén igyekeztünk minél

²³ <https://schmidt-eva-archivum.nyud.hu/hu>

sokrétűbb, érdekesebb programot összeállítani az ideérkezőknek – ezekről az alábbiakban részletesen beszámolunk.

Ugyanakkor mielőtt rátérnénk a konferencia eseményeire, mindenképp fontos bővebben szólni a közös munka alakulásáról. Mikor tavaly Turkuban izgalmas szavazás után Budapestre esett a választás, egy ideig talán egyikünk sem hitte el igazán, hogy a [39. IFUSCO](#) tényleg megvalósul, azt pedig végképp nem sejtettük – erről árulkodik a mosolyunk az akkor készült képeken – hogy mennyi erőfeszítést, tervezést és újratervezést, és újra-újratervezést igényel majd a szervezés. Egymást alig ismerve, de annál nagyobb lelkesedéssel utaztunk haza Finnországból, megérkezvén szerencsére a tanszékeink is örömmel fogadták a magunkkal hozott feladatot. A tél folyamán kialakultak a szerepkörök, pénzügy, helyszín, közösségi média, majd kapcsolattartás a jelentkezőkkel, mindig újabb teendő, mindig újabb felelős. Így a két egyetem hallgatói végül össze tudtak fogni, és amikor számtalan online megbeszéléssel, levélváltással a hátunk mögött hétfőn délelőtt megérkeztünk az ELTE Finnugor Tanszékére – többen ekkor találkozással egymással először élőben – már magabiztosan készültünk a résztvevők fogadására.

Ezt követően a frissen megérkezett vendégeknek idegenvezetést tartottunk az ELTE BTK kampuszán, a Trefort kertben, illetve bemutattuk a Finnugor Tanszék is. Az ünnepélyes megnyitóra május 28-án kedden, a Kari Tanácssteremben került sor, Bereczki András, az ELTE Finnugor Tanszékének tanszékvezetője, Bóna Judit, az ELTE BTK dékánhelyettese, Szeverényi Sándor, az SZTE Finnugor Nyelvtudományi Tanszékének tanszékvezetője, illetve Szilágyi Zsófia, az SZTE BTK dékánhelyettese részvételével. A megnyitó után már az első hallgatói előadásokkal folytatódott a konferencia. A szekciókban szó volt többek közt szetuföldi terepmunkáról és a lív nyelv aspektusjelöléséről; ezzel párhuzamosan, a másik teremben az udmurt nyelvben található kognitív metaforákat, valamint nagy nyelvi modellek létrehozásának mikéntjét ismerhette meg a közönség, mely napjainkban nagyon fontos témának számít. Nemcsak nyelvészeti, de történelmi témájú előadásokat is hallhattunk, például a kísérelti régészeti szerepéről a kutatásban és tudománynépszerűsítésben. Kedd este Demeter Miklós néprajzkutató, folklorista és udmurt származású felesége, Demeter-Petrova Anasztázia, valamint gimnazista lányuk, Demeter Kata, illetve Darja Nyikityina, a Balassi Képzési Programok hungarológia programjának ösztöndíjas hallgatója zenés udmurt irodalmi estet adott a Finnugor Tanszéken, melyet hatalmas érdeklődés övezett – egymás után kétszer is teljesen megtelt a tanszék nagyterme. Mindeközben a konferencia vendégeinek lehetőségük nyílt egy profi idegenvezető iránymutatásával városi sétán is részt venniük, hogy jobban megismerkedhessenek Budapesttel.

A szerdai nap majdnem végig az előadásokról szólt: a délelőtti szekciókban az oktatás mellett ismét nyelvészeti témák következtek, a résztvevők kedvük szerint

válogathattak a múzeumpedagógiával, nyelvoktatással, vagy éppen a finn és magyar névadási szokásokkal, valamint a könnyen érthető kommunikációval foglalkozó előadások közt. A délutáni szekciókban az irodalom, a szociológia, a kultúra és a folklór kaptak teret. Hallhattunk így előadást a finn népviselet közösségformáló erejéről, észt kötelező olvasmányokról, magyar mesebeli lényekről, illetve az udmurt dallamkincs tematikus megoszlásáról, szerepéről is. Az előadások végeztével közös vacsorára került sor a Király utcai Trófea étteremben. Az este kiváló hangulatban telt, új ismeretségek születtek, és régiak elevenedtek föl. Folytatódhattak az előadások kapcsán megkezdődött beszélgetések, többen még itt sem tudtak teljesen elszakadni a tudománytól. Idővel több asztalnál előkerült a Zöld Könyv is, így a közös éneklés sem maradt el, természetesen az étterem személyzetének jóváhagyásával.

Május 30-án csütörtökön, az ELTE BTK főépületében vendégelőadásokat hallhatott a közönség. Először Vedernikova Elena, az ELTE BTK Finnugor Tanszékének mari lektora adott elő népe hagyományos vallásáról, majd rövid dokumentumfilmet tekinthettünk meg egy szertartás bemutatására való készülődésről. Ezt követően F. Gulyás Nikolett, a Finnugor Tanszék adjunktusa osztotta meg legújabb tipológiai kutatásait a komi-permják nyelvvel kapcsolatban. A vendégelőadások után politikával, szociológiával és nyelvészettel foglalkozó előadások következtek. Bemutatásra került például egy magyar–spanyol kétnyelvűséggel foglalkozó kutatás, valamint a volgai népek körében előforduló rituális öngyilkosságokról is hallhattunk előadást. Délután – egyöntetű sikert aratva – “nyelvi pikniket” szerveztünk a Városligetben, a budapesti udmurt diaszpóra lelkes közreműködésével. A programon kötetlen hangulatban anyanyelvi beszélők és egyetemeink oktatóinak segítségével lehetett megismerkedni bizonyos uráli nyelvekkel (egészen pontosan udmurttal, marival, észtel, komi-permjákkal, nganaszánnal és természetesen magyarral). A pikniken előkerültek a hagyományos finnugor hangszerek (például egy igazi észt talharpa) is, polkákkal fokozva tovább az egyébként is pezsgő hangulatot. A csütörtöki nap különlegessége volt, hogy az IFUSCO történetében először “junior-szekciót” nyitottunk középiskolások számára, hogy a finnugrisztikát még továbbtanulás előtt álló diákokhoz is közelebb hozzuk. Így az idei IFUSCO-ra néhány gimnazista is ellátogatott, akik egy napot töltöttek el az eseményen – előadásokat hallgathattak meg, rövid feladatokat teljesítve ismerkedhettek a finnugor nyelvekkel és népekkel, illetve az ELTE és az SZTE nyújtotta lehetőségekkel. Sőt, egyikük, Tóth Mihály saját, tudományos igényű kutatását is bemutatta.

Csütörtök este került sor az IFUSCO hagyományos Ugri-mugri estjére is. A kezdés után hamar a vállalkozó szellemű résztvevőké lett a színpad, udmurt, finn, észt, hanti, mari és magyar népdalokat adtak - adtunk elő, rögtönzött zenekarok is alakultak német- és észtországi résztvevőknek köszönhetően. A bécsi delegáció kezdeményezésére spontán táncház kezdődött, amiben végül az udmurt néptán-

cok vitték a prímet. Pável Kutjergin, udmurt népzeneész, a Tartui Egyetem PhD hallgatójának vezényletével tanulhattuk a lépéseket egyre gyorsuló dallamokra, ki több, ki kevesebb sikerrel.

A pénteki zárónapon Szeverényi Sándor ismertette – a közeljövőben lezáruló **REMODUS** program apropóján – a finnugrisztikával foglalkozó európai egyetemek együttműködésének történetét és eredményeit, valamint a jövőbeni terveket. Az utolsó, gazdagon illusztrált előadást pedig Vitalij Szigiljetov, a HUNREN Nyelvtudományi Kutatóközpont munkatársa tartotta, aki – maga is hanti lévén – a keleti hantik modern mindennapjairól beszélt. Az ebédszünetet követően már csak a záróbeszéd és a következő konferencia helyszínének kiválasztása volt hátra. A választás (konkurencia híján) a Bécsi Egyetem hallgatóira esett, akiknek 2019 után jövőre újra alkalma lesz megszervezni az immár jubileumi XL. IFUSCO-t.

A résztvevők visszajelzései és saját tapasztalataink alapján is úgy gondoljuk, sikerült egy igazán emlékezetes, sokszínű IFUSCO-t szerveznünk, a közös szervezés pedig minden kétséget kizáróan új lendületet adott a hazai finnugrisztikai hallgatói életnek is. Ugyan a résztvevők száma nem volt olyan magas, mint azt vártuk – a szervezőket és az online becsatlakozókat leszámítva 72-en jöttek el – összességében elégedettek vagyunk a munkánkkal. Ahogy az várható volt, a résztvevők leginkább finn (27 fő), hazai (22 fő), valamint osztrák (9 fő) egyetemekről érkeztek, de persze jöttek Észtországból, Németországból, Csehországból, sőt, még Japánból is. Bár igyekeztünk minden lehetséges érdeklődőt elérni, a lengyelországi finnugristák közül például senki sem jött el. A konferencia lingua francája az angol volt, de persze sokan, a vendégek több mint hatvan százaléka beszélt valamennyire magyarul, illetve a résztvevők körülbelül fele finnül is tudott, vagy legalább tanult. Viszonylag sokan beszéltek még oroszul és észtül, ennek megfelelően az előadások többsége angol, magyar, finn vagy orosz nyelven volt, de nem volt példa nélküli az észt, udmurt, vagy akár lív nyelvű prezentáció sem.

Mindez azonban nem sikerülhetett volna oktatóink és támogatóink nélkül, végezetül tehát hadd fejezzük ki hálánkat néhány mondatban. A szervezés sikerességéért köszönet illeti oktatóinkat, kiváltképpen Salánki Zsuzsannát és Farkasné Gulyás Nikolettet. A konferencia támogatásáért szeretnénk köszönetet mondani továbbá a Reguly Társaságnak, az Észt Köztársaság Nagykövetségének, a Finnugor Világkongresszus Magyar Nemzeti Szervezetének, az SZTE BTK Finnugor Nyelvtudományi Tanszékének, az ELTE Bölcsészettudományi Karnak és az ELTE BTK HÖK Tudományos Bizottságának is.

Ezúton is sok sikert kívánunk a következő szervezői csapatnak, Bécsben találkozunk!

Adamovský Vít – Derényi Róbert – Dyekiss Rózsa
– Kaiser Kamilla – Topos Annabella

Ötvenéves a bécsi finnugor tanszék

Május 27-én és 28-án tudományos előadásokkal, beszélgetésekkel és találkozók-kal ünnepelte fennállásának ötvenedik évfordulóját a Bécsi Egyetem Finnugor Tanszéke. Az 1974-ben alapított tanszék első professzorának Rédei Károlyt (1932–2008) nevezték ki, aki korábban Budapesten a Nyelvtudományi Intézet Finnugor Osztályának volt a vezetője. Rédei professzori kinevezése után is rendszeresen hazajárt, vezetésével folytak az *Uráli etimológiai szótár* munkálatai a nyolcvanas évek végéig.

A tanszék megalapítására és történetére vonatkozó információk a honlapjukról származnak. Az ott olvashatókhoz annyi kiegészítés kívánczik, hogy 1969. őszétől két tanéven át vendég-professzorként Hajdú Péter tanított finnugrisztikát a Bécsi Egyetemen, mint erről a *Wiener Wahl* című írásában beszámol. Az osztrák fél őt szerette volna az új tanszék élén látni. Hajdú, különböző okokból végül nem vállalta a feladatot, így esett a választás Rédeire, aki hatalmas munkát végzett, szinte a semmiből hozott létre egy jól működő tanszéket, megteremtve hozzá egy valóban kiváló szakkönyvtárat is. A tanszék két tanársegédi (finnugor nyelvtudomány, magyar irodalomtudomány) és két lektori posztot (magyar, finn) kapott.

Rédei emeritálása után 2000-ben a finn Johanna Laakso lett a tanszék vezetője. Ő korábban a Helsinki Egyetemen tanított. A Tanszék 1976-ban kapott önálló elhelyezést, 1998-ban pedig a kórházépületből átalakított új egyetemi campusra költöztek.

A tanszéknek jelenleg mintegy száz hallgatója van, akik különböző szintű kurzusokon vagy nyelvórákon vesznek részt. 2003 óta a tanszék két baccalaureatusi (BA) szakon (hungarológia és fennistica) és két mesterszakon (magyar irodalomtudomány és finnugor nyelvtudomány) képez szakembereket. Ezeket később Hungarológia MA-ra és Finnugrisztika MA-ra keresztelték át.

A tanszék 2005 óta az újonnan alapított, hosszúnevű Institut für Europäische und Vergleichende Sprach- und Literaturwissenschaft (Európai és Összehasonlító Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet) egyik részlege.

A tanszéken észtet is tanítanak, az észt a fennistica BA kötelező modulja. A bécsi tanszék jelentős oktatói és tudományos kapacitással rendelkezik, hiszen hét főállású oktatója, továbbá kilenc külső előadója van.

Feltétlenül megemlítendő, hogy 2022 augusztusában a bécsi finnugor tanszék rendezte meg a covid miatt két évvel elhalasztott XIII. Nemzetközi Finnugor Kongresszust. Ez volt az első alkalom, hogy nem finnugor népek lakta országban került sor a kongresszusra. A jól sikerült rendezvényről elismerő beszámolót közzeltünk 2022. szeptemberi és decemberi számunkban: FV XXVII/3: 10–16. XXVII/4: 16–22.

Az ünnepi esemény programjáról sajnos csak közvetett információim vannak, sem személyesen sem on-line nem tudtam részt venni rajta. A honlapon olvasható programra a változatosság és a sokoldalúság jellemző.

Remélem, olvasóink e rövid beszámoló elolvasása után egyetértenek velem abban, hogy a bécsi finnugristák minden tekintetben méltó módon emlékeztek meg tanszékük fennállásának ötvenedik évfordulójáról. Az ünnepségen elhangzottakból, meg a honlapon olvasható információkból levonhatjuk azt a következtetést, hogy a bécsi tanszék életerős, magas színvonalú oktatást és kutatást produkáló intézmény. A Reguly Társaság és a Finnugor Világ nevében gratulálunk az elmúlt évtizedekhez és további eredményes munkát kívánunk.

Csúcs Sándor

✱

Krónika

A jövőre kétszáz éves Magyar Tudományos Akadémia megalapítása óta fontos feladatának tekintette a magyar nyelv ápolását. Ennek jegyében idén májusban az Akadémia közgyűlése határozatot fogadott el *A Magyar Tudományos Akadémia és a magyar nyelv* címmel. A határozat és a hozzá tartozó *A Tudomány a Magyar Nyelvért Nemzeti Program* olvasható az MTA honlapján. Itt csak a program egyik, kifejezetten finnugor vonatkozású pontját idézzük:

„3.4 *Obi-ugor korpusz és tudástár A magyar nyelv rokon nyelvei közül a hanti és a manyisi képviseli az obi-ugor ágat. Bár a magyar nyelv digitális jelenléte is támogatásra szorul, a kis rokon nyelvek digitális térben való revitalizációjára égető szükség van. Ebben kiemelt cél legközelebbi nyelvrokaink, a hantik és a manyisik nyelvének megőrzését célzó annotált nyelvi korpusz létrehozása.*”

Az UIC szeptemberi hírleveléből tudtuk meg, hogy a Nyelvtudományi Kutatóközpontban már hozzákezdték a terv megvalósításához, honlapjukon már elérhető egy szurguti hanti korpusz a <https://khantydatabase.nyud.hu/hu> címen. A korpusz bemutatására később visszatérünk.

Ami az előző bekezdésben említett UIC-t illeti, ez a betűszó a Nyelvtudományi Kutatóközpontban működő *Uralic Information Centre* rövidítése. Az információs központ negyedévente megjelenteti angol nyelvű elektronikus hírlevelét, továbbá havi rendszerességgel on-line előadásokat szervez. A szeptemberre tervezett előadás aktuális témával foglalkozik, ugyanis Sipos Mária és Ruttkay-

Miklán Eszter *Schmidt Éva hagyatékáról* fog beszélni. A hírlevélben olvashatjuk az előadás összefoglalóját, továbbá rövid híradást a megjelent könyvekről, az elkészült tanulmányokról, a szervezés alatt álló konferenciákról és kongresszusokról. A központot működteti és a hírlevelet szerkeszti Szabó Ditta, aki a Reguly Társaságnak is választmányi tagja.

Június 25-én a Néprajztudományi Intézetben tartott ülést a Reguly Társaság. Meghallgattuk Tamás Ildikó *Václav Marek és a számik. Egy majdnem elfeledett fotográfus és etnográfus hagyatéka* című előadását. Az előadó cikket ígért a témáról lapunk következő számába. Ezért itt csak egy rövid beszámoló következik. Az előadás úgy jött létre, hogy – mint ezt az elnöklő Sipos Máriától megtudtuk – a Nyelvtudományi Kutatóközpontban előkerültek Václav Mareknek a számikról, az 1930-as években készült fotói. A cseh származású Marek (1908–1994) 1931 és 1948 között élt Svédországban, számik lakta vidéken. A fotókat évtizedekkel ezelőtt Fejes László hozta Magyarországra. Fejes László írt is Marekről 2001-ben, az általa gyűjtött számi népmesék kapcsán (FV VI/3: 32). A történet folytatása következő számunkban várható.

Az előadás után ülést tartott a Reguly Társaság tavasszal megválasztott vezetősége. A jelenlévők az októberre tervezett Rokon Népek Napja időpontjáról, helyszínéről és programjáról folytattak eszmecserét.

A zirci Reguly Antal Múzeum és Népi Kézműves Alkotóház 2024. július 5-én emlékezett meg Reguly Antal 205. születésnapjáról. Ebből az alkalomból Paluch Norbert rimóci néprajzkutató tartott előadást *Reguly Antal Palócföldön* címmel. Mint ismeretes Reguly, halála előtt egy évvel, 1857. augusztus 31. és október 10. között folytatott néprajzi gyűjtést a palócok körében. Tudjuk, hogy ennek során fényképfelvételeket is készített, amelyek azonban elkallódtak. A Reguly által gyűjtött, kéziratban maradt anyagot Selmeczi Kovács Attila néprajztudós rendezte, szerkesztette és jelentette meg 1994-ben, *Reguly Antal, Magyarországi jegyzetek* címmel a Néprajzi Múzeum kiadásában. Az előadás után a résztvevők a Reguly szoborhoz sétáltak, ahol ünnepi megemlékezésre és koszorúzásra került sor.